

CANCIÓNS PARA O ANO

Ánxela Loureiro Fernández

CANCIÓNS PARA O ANO

Ánxela loureiro Fernández

Marzo 2026

Edita: Deputación da Coruña

Deseño e maquetación: Distrito Xermar

Deseño da cuberta: Mario Llorca Loureiro

Música con QR Grupo Saraibas

Imprime: Deputación da Coruña

ISBN 978-84-9812-439-2

Depósito legal C 1618-2026

Os debuxos deste libro foron creados a partir de fotografías orixinais mediante ferramentas de intelixencia artificial de CANVA

Edición non venal

Cancións para o ano

ÁNXELA LOUREIRO FERNÁNDEZ

INDICE

PRESENTACIÓN	9
ESTRUTURA DO LIBRO	11
AMORAS DA SILVEIRA	
Información amoras	15
Texto canción <i>A silva no chan</i>	16
Código QR	17
Textos e referencias da canción	17
Partitura <i>A silva no chan</i>	18
Actividade vocal e canto	18
Actividades Instrumental	20
Partitura para instrumentos percusión	20
Xogo teatralizado	21
AS FÍAS	
Información sobre as fías do liño	23
Texto canción <i>Fía na roca</i>	26
Código QR	27
Partitura <i>Fía na roca</i>	27
Textos e referencias	28
Actividades vocal e canto	28
Actividade Instrumental	29
Actividade Movemento	31
CASTIÑEIROS, CASTAÑAS E MAGOSTOS	
Información de castiñeiros, castañas e magostos	33
Texto canción <i>Has de cantar</i>	35
Código QR	36
Partitura <i>Has de cantar</i>	36
Textos e referencias	37
Actividades vocal e canto	38
Partitura <i>Has de cantar a dúas voces</i>	38
Actividade Movemento	39
Xogo popular musical	40
NADAL E AGUINALDOS	
Información de Nadal e aguinaldos	43
Texto canción <i>A run run</i>	45
Código QR	45
Partitura <i>A run run</i>	45
Textos e referencias	46

Actividades linguaxe musical	46
Partitura A run run a dúas voces	47
Actividade vocal e canto	47
Actividade Instrumental	47
Código QR	48
Texto da canción Déanos o aguinaldo	48
Textos e referencias	48
Partitura Déanos o aguinaldo	48
Actividade instrumental	49
Partitura con ritmos para percusión	49
Actividade movemento	50
Xogo popular musical	51

NOITEVELLA, XANEIRAS E REIS

Información Noitevella, xaneiras e reis	53
Código QR	55
Texto canción de reis	55
Textos e referencias	55
Partitura Os dos reises	55
Xogo popular musical	56
Código QR	58
Texto canción <i>Cantámosche os reises</i>	58
Textos e referencias	58
Partitura	59
Actividade instrumental	60
Actividade movemento	61

O ENTROIDO

Información entroido	63
Código QR	67
Texto canción <i>Cacaracá</i>	67
Textos e referencias	67
Partitura Cacaracá	68
Actividade vocal e canto	69
Partitura a tres voces	69
Actividade instrumental	70
Actividade movemento	70
Xogo popular musical	71

A GAITA GALEGA

Información da gaita galega	73
Código QR	76
Texto canción <i>Orapún</i>	76

Textos e referencias	77
Partitura Orapún	77
Actividade instrumental	77
Partitura con ritmos	78
Actividade movemento	79
Xogo popular musical	80

ALUMEAR O PAN

Información de Alumea o pan	83
Código QR	86
Texto da cantiga <i>Alumea o pan</i>	86
Partitura de Alumea o pan	86
Textos e referencias	87
Partitura para un canon	87
Actividade vocal e canto	88
Xogo popular musical	88
Xogo popular musical	91

OS MAIOS

Información de maios	93
Código QR	97
Texto canción <i>O Maio</i>	97
Partituras de varios maios	98
Textos e referencias	98
Partitura retrouso (4 voces)	99
Actividade vocal e canto	99
Partitura retrouso	100
Actividade movemento	100
Actividade xogo	103

A SEITURA

Información sobre a seitura	105
Código QR	107
Textos da canción <i>A Seitura</i>	107
Partitura de A Seitura	108
Textos e referencias	108
Actividade instrumental	109
Partitura a dúas voces	109
Actividade vocal e canto	110
Xogo popular musical	110

BIBLIOGRAFÍA	113
--------------	-----

PRESENTACIÓN

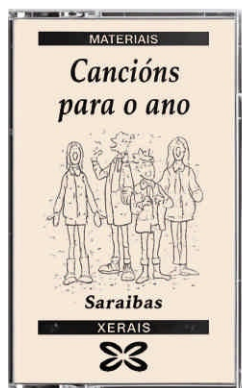
No ano 1995, Edicións Xerais de Galicia facía unha publicación baixo o título de *Cancións para o ano* que consistía nunha cinta casete con doce pezas musicais interpretadas polo grupo folk Saraibas e un libro escrito por Ánxela Loureiro dirixido ao profesorado de Primaria onde se aportaban numerosas actividades para realizar na aula. O obxectivo principal era achegar ás crianzas a tradición musical galega que naquel momento se consideraba en perigo polo escaso interese que se percibía nas novas xeracións. A selección das cancións fíxose tras peneirar a maioría dos Cancioneiros populares, buscando textos axeitados ao nivel educativo e cubrindo as festividades que se realizaron sempre ao longo do ano.

Portada caderno
Materiais, *Cancións
para o ano*

Trinta anos despois, a publicación sigue sendo necesaria para que as nenas e nenos de Galicia poidan coñecer e gozar coas melodías e textos da nosa tradición. Precisamente por ter sido dedicadas as Letras Galegas de 2025 ás *Cantareiras* e á *poesía popular oral* é un bo momento para a reedición posto que neste traballo todos os textos e partituras colléronse dos cancioneiros onde está reflectida a riqueza musical que gardaron na súa memoria as cantareiras homenaxeadas e que investigadoras e investigadores souberon transcribir para que endexamais se esqueza.

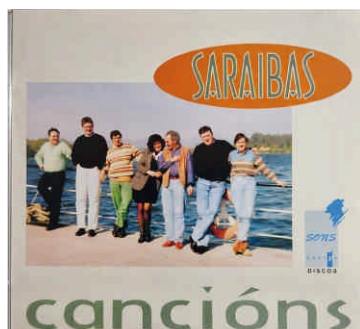
Reproducimos textos, partituras e comentarios que xa aparecían na anterior publicación aínda que se axeita á normativa actual da lingua galega e modifícanse algunhas actividades didácticas. Hai, ademais, unha importante novidade relacionada coas ilustracións pois na primeira edición introducíanse debuxos e nesta segunda aparecen fotografías.

Carátula de casete,
*Cancións para o
ano*

Pensabamos daquela e seguimos pensando que hai que cantar, bailar, escoitar e tocar todas as melodías posibles do noso folclore como algo que nos é propio, nos identifica e distingue culturalmente dos demais pobos. Temos unha riqueza musical inmensa que se manifesta nas cancións, nos bailes, nos instrumentos, nalgúns xogos e varias tradicións festivas que deben coñecer as nenas e nenos de Galicia.

Esta aspiración nosa poderá cumprirse se o folclore se mostra na escola, pero non só como un recurso didáctico nun determinado momento senón como alicerce sobre o que se sustenta a práctica

Carátula CD, *Saraibas*

musical da área específica. De non facelo así estase impedindo ás nosas crianzas exteriorizar aquilo que dun xeito innato levan dentro.

Presentamos, pois, un material para o uso escolar que consta deste libro que teñen nas mans e de 12 cancións interpretadas polo grupo folk Saraibas que se poderán escoitar usando o código QR que se engade en cada unidade.

Cada canción ten un tratamento musical e estrutural diferente, ás veces mestúranse melodías atopadas en distintas fontes, noutras fanse arranxos con melodías propias e nalgunhas engádense textos, pero en todos os casos especificase a procedencia e grao de mantemento do popular nas interpretacións.

A escolla fíxose co criterio de presentar aquelas cancións con referencias a festas, tradicións ou actividades económicas e sociais que se realizasen no noso país ao longo do ano e que se axeitaran ao período escolar. Os arranxos musicais recreáronse mantendo similitudes coas pezas orixinais e tendo en conta a quen ían dirixidas.

Con este traballo ofrecemos ao profesorado un material para que a música do noso folclore se interprete polo menos unha vez ao mes nas aulas, pero con actividades abondo para dedicarlle o tempo que realmente merece.

Non pretende ser un método de aprendizaxe nin é unha unidade didáctica por iso non especificamos un único nivel educativo pois consideramos que con cada canción se poden realizar moitas actividades e que lle corresponde ao profesorado escoller as que máis se axeitan a cada grupo.

Desexamos que a nosa mensaxe sexa recibida co mesmo agarimo co que nós realizamos este proxecto e sirva para recuperar e manter viva a nosa tradición musical.

O noso agradecemento á Deputación Provincial de A Coruña polo interese en publicar este libro e facilitar a súa lectura en todos os centros educativos da provincia. Temos a seguridade de que a súa utilización nas aulas contribuirá á normalización lingüística.

SARAIBAS

ESTRUTURA DO LIBRO

Preséntanse dez unidades con temas relacionados cos meses de actividade académica polo que van cronoloxicamente seguindo o calendario escolar, comezando en setembro e rematando en xuño.

As temáticas elixíronse tendo en conta as festas populares, as tradicións ou costumes propios de Galicia que perduran nas nosas vilas ou que, polo menos, están aínda na memoria dalgunhas persoas maiores.

Con cada tema vai unha canción recollida dos cancioneros, pero seleccionada entre as numerosas versións que aparecen nos mesmos, coidando de que os textos sexan doados de comprender e as súas melodías sinxelas de interpretar para as crianzas ás que van dirixidas. Hai unha excepción no caso dos meses de decembro e xaneiro por existir varios tipos de cantos diferentes que consideramos había que incluír.¹ Nalgunhas pezas mestúranse estrofas soltas que pertencen a recolleitas diferentes pero que teñen a mesma orixe e sempre se explica a fonte e os arranxos correspondentes.

Mes	Temas	Títulos cancións
Setembro	AMORAS DA SILVEIRA	<i>A silva no seu lugar</i>
Outubro	AS FÍAS	<i>Fía na roca</i>
Novembro	CASTIÑEIROS, CASTAÑAS E MAGOSTOS	<i>Has de cantar</i>
Decembro	NADAL	<i>A run run Déanos o aguinaldo</i>
Xaneiro	NOITEVELLA, XANEIRAS E REIS	<i>Aquí vimos os dos reises Cantámosche os reises</i>
Febreiro	O ENTROIDO	<i>Entroido</i>
Marzo	A GAITA GALEGA	<i>Orapún</i>
Abril	ALUMEAR O PAN	<i>Alumea o pan</i>
Maio	OS MAIOS	<i>O Maio</i>
Xuño	A SEITURA	<i>A seitura</i>

1 No apartado correspondente faise a xustificación e danse as explicacións necesarias.

Os apartados fixos que aparecen en cada unidade e que facilitan a utilización deste libro son:

INFORMACIÓN. Ao principio de cada unidade hai comentarios referidos a cada tema, sobre as festas, as tradicións, a época do ano ou calquera outra característica importante que poida axudar ao profesorado para impartir docencia.

PARTITURAS. Preséntanse partituras coas melodías populares na tonalidade na que se canta na gravación do grupo Saraibas e, ás veces, ofrécense outras para ser interpretadas polo alumnado, normalmente en Do maior. Tamén se incorporan esquemas rítmicos que se poidan seguir con percusión corporal ou instrumental.

TEXTOS E REFERENCIAS: Os textos das cancións están escritos tal como se cantan e cántanse tal como están rexistrados nos cancioneiros. Engádense ademais os comentarios sobre as fontes de onde se colleu a melodía e a letra.

ACTIVIDADES. Este apartado é o máis longo porque se presentan numerosas actividades para realizar, especialmente, na área de música, pero tamén para as de Lingua galega ou Educación física.

Nomeámolas como:

Vocal e canto. En todas as unidades débese interpretar a canción que propoñemos, pero ás veces engádense suxestións para facer diferentes voces cando a peza así o permite dun xeito doado.

Instrumental. Con case todas as cancións apórtase algunha actividade relacionada coa interpretación que poderá realizar o alumnado dun xeito sinxelo. Proponse a percusión corporal ou con instrumentos musicais (cunchas, pandeiros, pandeiretas, tarrañolas, xilófonos, metalófonos ou frautas).

Movemento. O seguimento do ritmo polo espazo considérase moi importante para acadar os obxectivos da área polo que en todas as unidades hai este apartado con suxestión para que se fagan coreografías ou danzas que ao mesmo tempo serven para a relación entre o alumnado.

Xogos. Este apartado incorpórase nesta segunda edición por considerarse moi apropiado. Todos son xogos tradicionais que sempre se realizaron nas rúas combinando o canto, ritmo e o movemento. Consideramos importante que se inclúan nas aulas porque desenvolven numerosas capacidades relacionadas coa coordinación e relación social.

A maioría das actividades de aula que se propoñen neste libro foron realizadas no **CEIP de Esteiro de Ferrol** e fixéronse fotografías que ilustran estas páxinas coa finalidade de que se vexan, no posible, os diferentes movementos. Agradecemos a todo o profesorado a súa boa acollida no Centro, ao alumnado a súa boa disposición e a toda a comunidade educativa pola súa colaboración.

1.- AMORAS DA SILVEIRA

A recolección de froitos silvestres foi durante miles de anos unha actividade fundamental de subsistencia para a humanidade. No noso país aínda hoxe se conserva a tradición de apañar froitos, por exemplo as castañas e as amoras.

Dende mediados do verán as nenas e nenos das aldeas comezan a fixarse nunhas plantas espiñosas que medran por todas partes, agatuñando polos muros, enguedellándose en calquera árbore e facendo barreiras entre as leiras. Quizais algunha vez usárona como guarida ao xogar ás agachadas e saíron con algún rabuño ou mesmo dando un berro delator que causara o ter que pandar. No tempo da calor as súas miradas non van ás espiñas que poboan a grande liana enraizada nos lugares máis insospeitados, nin ás follas, nin sequera ás fermosas flores que aínda quedan perdidas. Hai que agardar a que o sol madure o verde froito, pero o proceso colorístico é lento e vai pasando polas fases de vermello e morado antes de se poñer negro e converterse nun apreciado manxar.

Falamos das amoras, deses froitos da silveira tan desexados dende mediados do verán ata o mes de setembro e que servirán de desculpa para dar paseos coa fin de apañalas aínda que para recollelas haxa que meter a man entre as arañeiras.

Estes froitos son moi valorados para usos culinarios. As amoras ademais de comerse crúas pódense facer xaropes, marmeladas ou preparalas en infusión.

A planta chámase popularmente silva, pero o seu nome científico é *Rubus fruticosus*. As palabras Silva, Silveira e Amora aparecen en Galicia como nomes de diversas vilas e tamén como apelidos.

Todos os cancioneros están cheos de textos con referencias claras ao modo de vida das persoas do lugar, aos animais e plantas que as rodean. Por iso non debe sorprendere que cheguen ata nós cancións que fagan referencia a unha planta tan abundosa como é a silva e que ademais a poñan como peza fundamental nunha cadea alimentaria tan particular como a que aparece na canción A Silva no chan.

A silva no chan

Estando a **silva** no seu lugar
chegou a **amora** para a pillar.

A amora na silva...

A silva rachouse, rachouse no chan.

Estando a amora no seu lugar
chegou a **mosca** para a pillar.

A mosca na amora, a amora na silva...

a silva rachouse, rachouse no chan.

Estando a mosca no seu lugar
chegou a **araña** para a pillar.

A araña na mosca, a mosca na amora, a amora na silva...

a silva rachouse, rachouse no chan.

Estando a araña no seu lugar
chegou a **pita** para a pillar.

A pita na araña, a araña na mosca, a mosca na amora, a amora
na silva...

a silva rachouse, rachouse no chan.

Estando a pita no seu lugar
chegou o **gato** para a pillar.

O gato na pita, a pita na araña, a araña na mosca, a mosca na
amora, a amora na silva...

a silva rachouse, rachouse no chan.

Estando o gato no seu lugar
chegou o **can** para a pillar.

O can no gato, o gato na pita, a pita na araña, a araña na
mosca, a mosca na amora, a amora na silva...

a silva rachouse, rachouse no chan.

Estando o can no seu lugar
chegou o **lume** para a pillar.

O lume no can, o can no gato, o gato na pita, a pita na araña, a
araña na mosca, a mosca na amora, a amora na silva...

a silva rachouse, rachouse no chan.

Estando o lume no seu lugar
chegou a **auga** para a pillar.

E a auga no chan... que ben nos fai!

Canción *A Silva no chan*

A canción que se presenta baixo o título de *A silva no chan* está baseada na partitura e texto que ofrece Dórothe Schubart no libro *Cancioneiro Galego de Tradición Oral*. Esta folclorista ten tamén recollida outra versión de características similares.

Rico Vereá no seu *Cancioneiro Popular das Terras de Tamarela* recolle outras variantes sobre un texto moi semellante.

A variación de textos e melodías é unha característica propia dos cancioneros populares pois ao estar recollidas as cancións directamente das mulleres e homes que conservaron na memoria os repertorios, é doado que se mesturen unhas con outras, que se engadan palabras ou se eliminen.

O grupo Saraibas fixo unha adaptación pensando neste traballo dirixido á escola e por iso hai os seguintes cambios:

- ~ Non se nomean a todos os animais pois a listaxe pode ser moi longa. Déixanse as referencias dos cancioneros para quen queira utilizalas todas.
- ~ Cítanse suficientes animais da cadea alimenticia para que se comprenda, se memorice e se goce.
- ~ Faise un final (creación do grupo Saraibas) que convida a reflexionar sobre a importancia da auga.

A primeira partitura que se presenta está escrita na tonalidade en que a interpreta o Grupo Saraibas. É unha boa tonalidade para que a canten tamén as nenas e nenos de Primaria. Non obstante pode ser difícil interpretala cos instrumentos polo que, para outras actividades, faise o transporte e preséntase na tonalidade de DO.

A SILVA NO CHAN

POPULAR

Es tan doa sil va no seu lu ga ar che gou aa

7 mo ra pa raa pi lla ar... Aa mo ra na sil va a

14 sil va ra chouse ra chouse no cha an.

Esta canción é moi axeitada para interpretar e dramatizar ao mesmo tempo. Recomendamos que o profesorado escoite previamente a canción e busque un aceno para cada animal. Cando se poña por primeira vez a versión do Grupo Saraibas, pódese ir facendo os acenos para que o alumnado os imiten. Deste xeito vai ser máis doado memorizar a canción. Nós propoñemos os seguintes:

Silva: o dedo estirado dunha man toca a outra man aberta.

Amora: os dedos da man achéganse á boca como se come-sen algo.

Mosca: os brazos dóbranse e móvense imitando unhas ás.

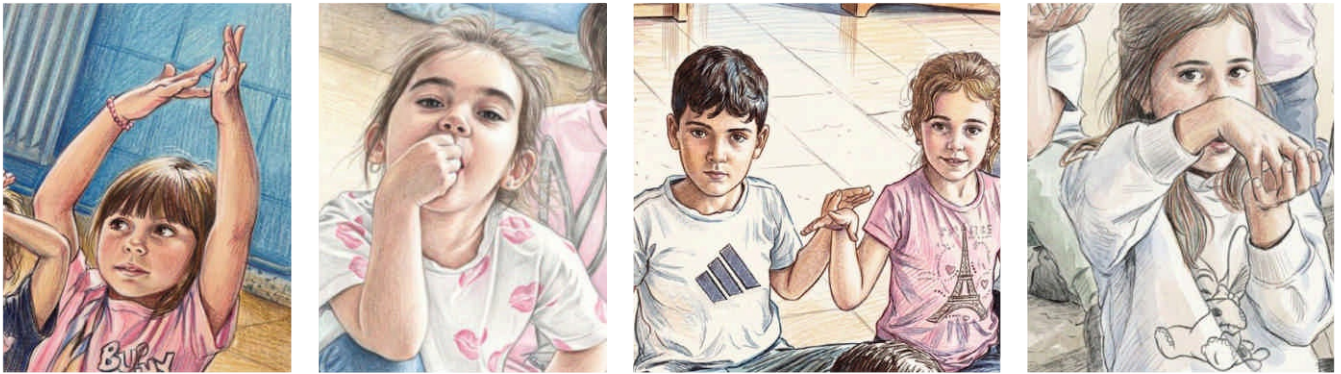
Araña: os cinco dedos dunha man colócanse na outra man aberta.

Pita: coas dúas mans imítase un peteiro.

Gato: catro dedos de cada man achéganse á cara imitando bigotes.

Can: as mans póñense na cabeza imitando as orellas.

Lume: érguense as mans velozmente como se fose a chama.

Nenas e nenos facendo os acenos da silva, amora e araña · **CEIP Esteiro**

Nenas e nenos facendo os acenos da pita, gato e can · **CEIP Esteiro**

Alumnado de 1º representando o lume · **CEIP Esteiro**

Unha actividade moi importante é a de marcar o ritmo corporalmente ou con instrumentos de percusión. Por ese motivo recoméndase facelo con todas as cancións. A continuación preséntase unha partitura con indicacións para que se percuta con palmas, dedos (pitos), pés e carillón. É unha suxestión, pero pódese realizar con calquera outro instrumento que se teña.

Como se pode observar, a partitura está en DO para que se poida interpretar doadamente sen alteracións no caso do carillón ou con calquera outro instrumento de placa ou con frauta.

Recoméndase facer diferentes grupos e que se interpreten.

1. Mentres se escoita a canción interpretada por Saraibas, fanse en gran grupo as tres percusións que se presentan.
2. Fanse tres grupos de xeito que cada un siga un esquema rítmico diferente. Primeiro dun xeito separado, despois dous grupos ao mesmo tempo e finalmente os tres.
3. En gran grupo, se hai suficientes instrumentos de placa, ou en grupos máis reducidos fanse as prácticas da melodía principal.
4. Interprétase a partitura completa coa melodía e os tres esquemas rítmicos.

A SILVA NO CHAN

Esta peza é moi axeitada para facer unha dramatización ao tempo que se canta a melodía. O xogo máis básico sería repartir os personaxes e que foran saíndo conforme se van citando.

Non obstante a nosa proposta ten un pouco máis de elaboración.

- 1.- En gran grupo vaise camiñando polo espazo marcando o pulso da canción (o esquema rítmico que aparece marcado para os pés na partitura anterior).
- 2.- Camiñase despois marcando o acento da canción (esquema rítmico que aparece marcado para os dedos na partitura anterior).
- 3.- Repártense os personaxes e dáselles a cada quen un elemento diferenciador (ideal sería un disface, pero podería ser máis sinxelo pendurándolles diante un debuxo ou simplemente poñéndolles unha etiqueta co nome).
- 4.- Conforme van cantando e citando os personaxes, vai saíndo o neno ou nena. Suxerimos que vaian entrando marcando o pulso ou o acento.

Alumnado de 1º representando a canción · **CEIP Esteiro**

- 5.- A Silva entra de primeira e colócase no centro. Os personaxes que van chegando cóllense polos ombreiros. A Amora cóllese á Silva; a Mosca cóllese á Amora; a Araña cóllese á Mosca e así sucesivamente.
- 6.- Cando se vai cantando todo o retrouso con todos os nomes, os personaxes collidos dos ombreiros van dando unha volta.
- 7.- No final de cada retrouso cando se di " A silva rachouse, rachouse no chan", o personaxe Silva tírase ao chan e con el poden ir máis. Este é un momento de diversión, pero teñen que recolocarse para que chegue o seguinte personaxe.

Alumnado de 1º representando a canción · **CEIP Esteiro**

2.- AS FÍAS

O proceso de elaboración do liño foi en Galicia moi importante por levar consigo un traballo comunitario e por ser o produto final de gran calidade. É un labor moi complexo que require unha gran mestría dende que se sementa ata que se converte en tecido.

O cereal plántase no mes de abril, pero previamente hai que traballar moi ben a terra e escoller a semente coidando sempre de que non se mesture coas malas herbas. Mentres está na terra hai que mantela cunha humidade perfecta, regando acotío coa cantidade xusta de auga para evitar o seu exceso. Bota unha flor azulada que converten os campos nunha fermosura e para mantela en bo estado precisa de varias sachas.

No mes de xullo ou agosto faise o **arrigado** que significa ir sacando a planta con moito tento para que vaia enteira incluída a raíz. Despois dun repouso de un ou dous días, faise o **ripado**, que consiste en separar cun peite a semente do talo ou o que é o mesmo a liñaza do liño. Fanse feixes que se levan a un río para mollalo na auga durante moitos días. Posteriormente recóllese e ponse ao sol durante catro días porque convén que queden moi secos os talos. A continuación hai que abrandar a casca do liño separando as fibras defectuosas e para iso usan una **espadela** (obxecto de madeira que semella unha espada pero sen tanto gume) e mazan con ela os talos. Neste punto xa está o liño moi flexible, pero aínda se ten que remoer coas mans (**delubar**) para asegurarse de que as fibras están ben sedosas para pasarlle o **rastrelo**.

Conxunto de rocas para fiar o liño · *Exposición Museo do Pobo Galego*

Este longo proceso é necesario antes de poder fialo para tecer todo tipo de prendas téxtiles. Todas as fibras que están enguedelladas cóllense formando unha bola e métese nunha **roca** que é un instrumento formado por un pau delgado. Pouco a pouco vanse collendo as fibras do liño cos dedos e frotándoas ata lograr un fío que se vai enroscando nun **fuso** ou madeira cilíndrica cun disco nun extremo que vai virando constantemente e formando un novelo en forma cónica.

Todos estes traballos realizábanos as mulleres ao tempo que coidaban das crianzas, atendían a casa e o gando. Elas eran quen tiñan a responsabilidade de que a planta acadase a perfección esixida para que se convertese no tecido tan apreciado. Normalmente o labor era para confeccionar as roupas de toda a familia e as da casa.

Rastrelo para fiar o liño · *Exposición Museo do Pobo Galego*

Nobelos de liño · *Exposición Museo do Pobo Galego*

FIADAS E FIANDEIROS

Durante o inverno, cando non se podía traballar nas terras organizábanse xuntanzas comunitarias para realizar diferentes labores. As fías ou fiadas eran as que argallaban as mulleres, normalmente as rapazas novas, para fiar o liño ou a la en grupo e aproveitar para conversar, contar contos, historias e rematar con música. A unha hora da noite chegaban grupos de rapaces con instrumentos musicais como as gaitas, acordeóns, culleres, cunchas, tarrañolas, pandeiros e pandeiretas e se organizaba unha festa.

Ás veces había unha regueifa previa na que os homes dicíanlles cantos ás rapazas e elas contestaban con outros.

Os fiadeiros eran os lugares onde se facían estas xuntanzas, normalmente nunha casa con grande espazo para que puideran estar en grupo e rematar bailando.

Esta festa na que se mesturaba o traballo e a xolda estivo prohibido pola Igrexa en distintos períodos do século XVIII, pero a pesar das multas seguíuse facendo ata os nosos días aínda que na actualidade só se organiza como actividade lúdica programada por algunha entidade cultural.

Mulleres fiando nunha exhibición pública

Fía na roca

Fía, fía, fía na roca
fía, fía e fai mazaroca,
fía, fía e fai mazaroca, Ai!

Fiando fía que fía
fiando na miña roca.
Fiando fía que fía,
fiando fai mazaroca.

Agora vouche contar
Agora meu queridiño,
Pra que o liño sexa bo
Haise que meter no río.

Fía, fía, fía na roca
fía, fía e fai mazaroca,
fía, fía e fai mazaroca, Ai!

Fía miña roca fía
que eu son boa fiadora.
Cada día fío un fío
no mes unha mazaroca.

Fía, fía, fía na roca
fía, fía e fai mazaroca,
fía, fía e fai mazaroca, Ai!

Elemento para fiar a lá · **Exposición**
IES Sofía Casanova

Canción *Fía na roca*

FÍA NA ROCA

Popular

10

Fí a fí a fí a na ro ca fí a fí ae fa maza ro ca fí a

19

fí ae fai ma za ro ca Ai! La la la la la Fi an do

27

Fí a que fí a fi an do na mi ña ro ca fi an do

36

Fí a que fí a fi an do fai ma za ro ca

Tradicionalmente nos fiadeiros cantábanse moitas melodías e intercambiábanse moitas estrofas, unhas veces eran improvisadas a modo de regueifa e outras repetíanse das xa coñecidas. Sobre a actividade de fiar hai unhas cantas reflectidas nos cancioneros e outras están na memoria colectiva. Esta peza que presentamos foi argallada polo Grupo Saraibas bebendo de fontes diferentes tanto as estrofas coma a melodía. Os textos están recollidos de:

- a. A primeira e terceira estrofa do Cancioneiro Popular Galego de Dorothé Schubarth e Antón Santamarina.
- b. A segunda estrofa do Cancioneiro Popular das Terras de Tarmarela de Manuel Rico Vereá.
- c. O retrouso descoñecemos a súa orixe, pero ten un carácter popular. Os integrantes do grupo coñecíamola pero con outras estrofas.

As melodías forman parte dunha canción popular que interpretan nalgúns grupos folclóricos e que inclúen o mesmo retrouso ca nós.

O motivo de non incorporar algunhas estrofas que habitualmente se cantan é porque non teñen relación co tema e, ademais, teñen un contido sexista, contrario aos dereitos de igualdade que se deben defender.

Esta é unha peza moi pegadiza para cantar e con textos moi doados de memorizar. Suxerimos seguir a seguinte secuencia:

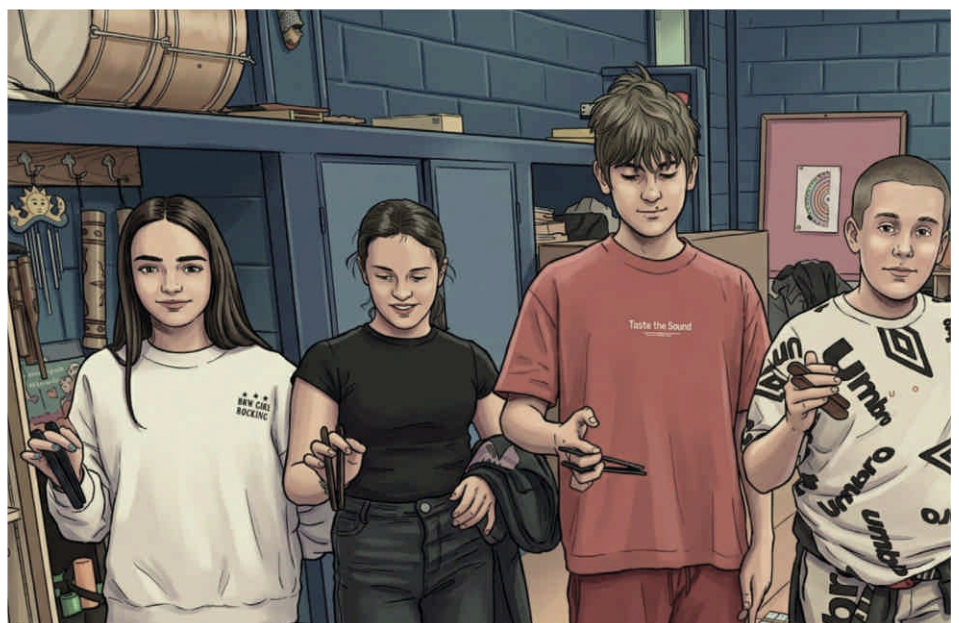
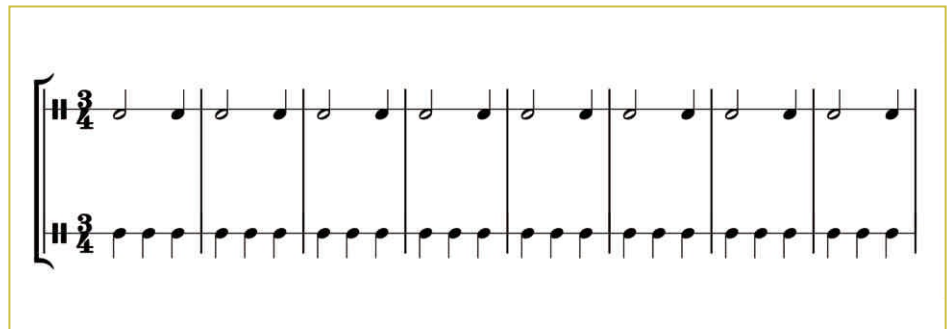
- 1.- Escóitase a canción interpretada por Saraibas tendo diante o texto.
- 2.- A parte do retrouso apréndena todos os grupos.
- 3.- Fanse tres grupos e repártanse as estrofas.
- 4.- Cada grupo canta a súa estrofa, pero na repetición xa canta todo o colectivo.
- 5.- O retrouso cántano todos os grupos ao unísono. Tamén pódese facer a modo de pregunta/resposta de xeito que diga cada grupo un verso.

A peza leva unha introdución instrumental na que aparece a percusión propiamente galega, concretamente as tarrañolas e o pandeiro con bastante presenza. Pode ser bo momento para que practiquen na clase con estes instrumentos para iniciarse.

Para percutir ben as tarrañolas é necesario saber colocalas nos dedos. Ponse unha madeira entre o dedo furabolos e o pai de todos (maior) aganchándoa para que quede fixa. A outra madeira colócase entre o dedo maior e o medianiño e este ten que quedar frouxo para que poida percutir.

Unha vez de que proban cos instrumentos poden facer algún esquema rítmico. Presentamos o seguinte que se pode interpretar indistintamente para as tarrañolas ou para o pandeiro. Por suposto vale para a pandeireta, cunchas ou calquera outro.

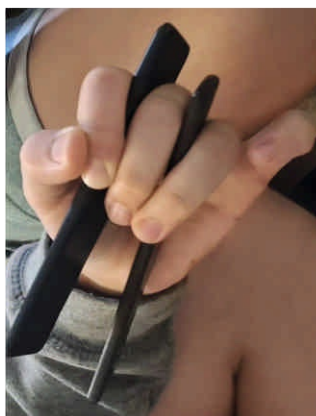

Alumnado de 6º practicando coas tarrañolas · **CEIP Esteiro**

Propoñemos unha actividade de educación audioperceptiva. Aproveitando que o alumnado xa fixo prácticas cos instrumentos que se escoitaron ao principio da peza, pódese facer un exercicio de recoñecemento. Convén que coñezan o son de todos os instrumentos propostos, pero tamén pódese facer con outros diferentes.

- 1.- O alumnado ten unha ficha semellante a esta que se presenta.
- 2.- Detrás dun biombo colócanse os instrumentos.
- 3.- Unha persoa do grupo vai tocándoos aleatoriamente os instrumentos.
- 4.- O alumnado ten que poñer cruces na orde que se escoitaron.

					
1					
2					
3					
4					
5					

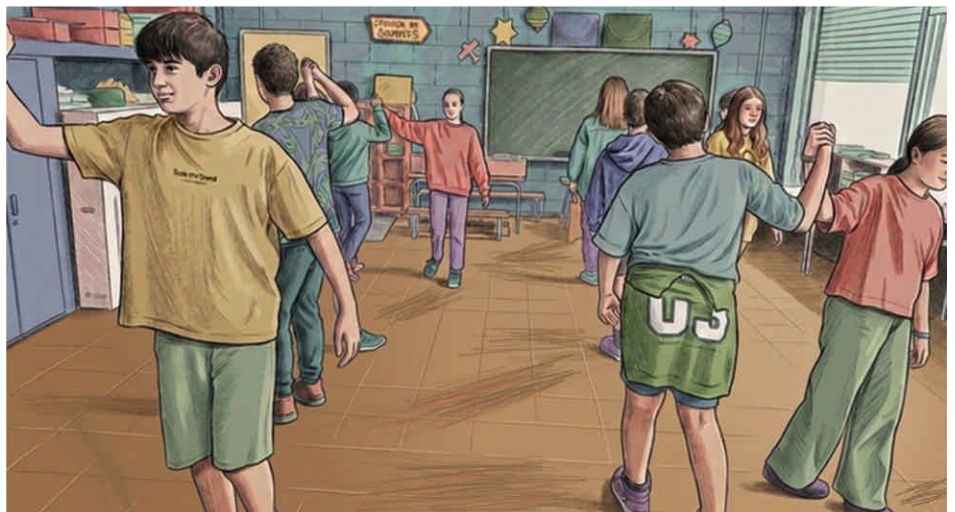

Alumnado de 6º practicando coas tarrañolas e cunchas • **CEIP Esteiro**

Todas as pezas son susceptibles de ser bailadas utilizando numerosos movementos que se axeitan ao ritmo. Para Fía na roca facemos unha suxestión de coreografía que vai dando moitas voltas o mesmo que fai o fuso para fiar o liño. A continuación presentamos a proposta.

- 1.- O alumnado colócase en dúas fileiras e van collendo o ritmo.
- 2.- Cada crianza vira sobre si mesma. As dunha fileira á dereita e a outra a esquerda.
- 3.- Fórmanse parellas (da mesma fileira) que van virando collidas polas mans en alto.
- 4.- Dependendo do número de alumnado o seguinte paso pode variar.

Alumnado de 6ºA · **CEIP Esteiro**

O ideal sería xuntarse dúas parellas e formar grupo con catro crianzas. No caso de que non cadre o número, formaríanse grupos de tres e para iso hai que desfacer algunha parella tendo que ir para grupos diferentes. Os grupos seguen formándose dentro da mesma fileira do principio.

Viran en círculo collidos polas mans en alto a modo de remuíño.

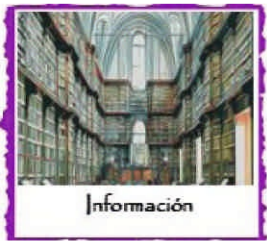
5.- Desfáanse os grupos de tres/catro e fórmase dous círculos. Cada círculo está formado polo alumnado de cada fileira.

6.- Finalmente van abrindo os dous círculos e incorporándose a unha única roda.

(Non se indican en que parte da peza se fan os movementos para que o profesorado o organice e axeite ao grupo).

Alumnado de 6ºA · CEIP Esteiro

3.- CASTIÑEIROS, CASTAÑAS E MAGOSTO

O castiñeiro é unha árbore que ocupou grandes extensións no noso país. O noso chan e clima son moi favorables a esta especie, dende as zonas costeiras ata as montañas.

Esta árbore de rápido crecemento, de madeira de alta calidade e cun froito exquisito tivo unha grande importancia na economía de Galicia.

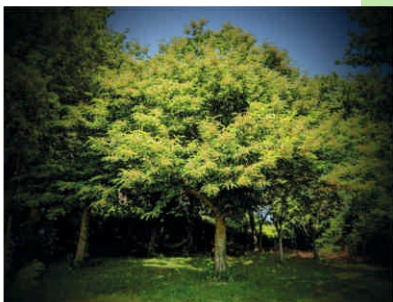
Na actualidade está desaparecendo esta especie a grande velocidade. Por unha banda debido a diversas enfermidades, xa dende o século pasado, e por outra debido á man do ser humano que cortou e aínda corta descontroladamente para vender a súa madeira sen preocuparse da plantación de novos exemplares.

Os castiñeiros son árbores moi lonxevas que, excepcionalmente, poden chegar a ser milenarias. O exemplar que se considera máis antigo en Galicia está no Souto de Rozabales en Manzaneda e ten unha idade aproximada de 500 anos. Os lugares onde hai gran abundancia deles recibe o nome de souto.

Estas árbores teñen dous tipos de flores, as masculinas que botan o pole e fecundan ás femininas. Os seus froitos, as castañas, nacen en grupos de dúas ou tres dentro dun ourizo (nunha casca verde con espiñas) e caen ao chan no mes de novembro.

Nos nosos días aínda é costume, na maioría dos fogares, comer castañas entre os días 1 e 11 de novembro en lembranza de tempos pasados.

No mes de santos xuntábanse grupos de persoas e ían apañar as castañas aos soutos (falamos en pasado porque antigamente realizábase en toda Galicia e agora xa é moi pouco frecuente). Normalmente recollíanse as castañas caídas e tirábanse as das árbores golpeando o castiñeiro cun pau. Neste labor había que ter coidado cos ourizos e para iso usábanse os pés para abrilos de mellor xeito.

Castiñeiro en flor · **Arquivo de X. Lois Vilariño**

Chámase magosto á xuntanza que se organiza no mes de novembro, especialmente o día de Santos e de San Martiño para asar as castañas e comelas en comunidade en ambiente festivo, lúdico e musical. En moitos lugares facíase xa no propio souto o mesmo día da recolleita. Antigamente era frecuente acompañar os magostos con viño novo que normalmente levaban os rapaces, mentres que as rapazas aportaban as castañas. Neste encontro gastronómico non podía faltar o pan de trigo e outros alimentos da época. Rematábase con xogos e bailes. Un xogo coñecido era o de tísname unhas persoas a outras.

Os magostos están vinculados ao día de defuntos, non só por se celebraren o mesmo día senón porque había unha crenza de que con cada castaña comida ese día liberábase unha ánima do Purgatorio. Ás veces deixábanse as lumieiras acesas para que se quentaran as ánimas.

Actualmente fanse os magostos en lugares moi variados. Séguense facendo algúns nos soutos, pero outros organízanse en asociacións ou mesmo nos colexios.

Ata hai moi poucos anos era habitual que as crianzas saísen á rúa cun colar ou rosario de castañas cocidas pendurado do colo e que reciben o nome de zonchos. Nalgúns colexios aínda o fan na actualidade co obxectivo de que non se perda este lindo costume. Ao estar completamente cocidas as nenas e nenos van comendo castañas toda a xornada.

Preparando castañas para o magosto • *Arquivo de X. Lois Vilariño*

Has de cantar

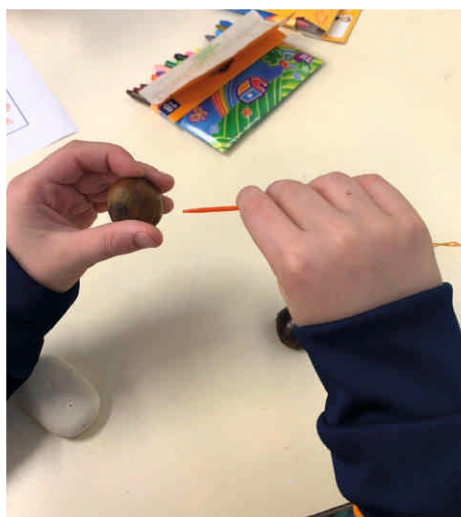
Has de cantar
que che hei de dar zonchos,
has de cantar.

Has de cantar
que che hei de dar moitos,
has de cantar.

Castañiñas, castañiñas,
castañiñas de Soutelo,
por culpa das castañiñas
comín o almorzo cedo.

Indo polo souto abaixo,
escorrín nun ouriciño,
Ai! Que tres castañas levo
do souto do meu veciño.

Non chas quero, non chas quero
castañas do teu magosto.
Non chas quero, non chas quero
que me cheiran ao chamosco.

Elaborando un colar de zonzos · **CEIP Esteiro**

Canción *Has de cantar*

HAS DE CANTAR

Has de can tar que chei de dar

3
zon chos has de can tar Has de can

6
tar que chei de dar moi tos has de can tar.

9
Cas ta ñi ñas cas ta ñi ñas. Cas ta ñi ñas de Sou

12
te lo por cul pa das cas ta ñi ñas co min

15
o al mor zo ce do

Has de cantar que che hei de dar zonchos, has de cantar que che hei de dar moitos, son versos que Rosalía de Castro escribiu no seu libro *Cantares Gallegos* no ano 1863, precisamente a data desta publicación foi a que sinalou o Día das Letras Galegas. Posiblemente, estes versos que inician un longo poema, beben da tradición popular galega como moitos outros dese volume. Saraibas úsaos como retrouso da canción que se presenta nesta unidade. Como o texto non presentaba partitura, foi preciso elaborar a melodía, polo que é de creación do grupo.

A melodía das estrofas así como os textos das dúas primeiras cántanse no concello de A Capela (A Coruña). Alí, nesa zona son moi coñecidas xunto a outras que non se engaden. A recolleita fíxose dende a escola e o profesorado que a realizou son: Xoán Beceiro, Isabel Galán e Julio Pampín.

A estrofa derradeira é moi coñecida en toda Galicia e cántase con melodías moi diferentes en cada zona. Non obstante non atopamos nos cancioneros estudados a partitura específica, polo que se decidiu interpretala do mesmo xeito cás anteriores para gardar unha unidade común.

Crianzas gozando cos colares de zonchos

Esta canción é moi doada de cantar tanto as estrofas como o retrouso.

Propoñemos a seguinte secuencia:

- 1.- Escóitase a peza interpretada por Saraibas, pero tendo o texto diante para que vaian verbalizando a letra.
- 2.- Fanse, a continuación, tres grupos e cada un ten que cantar unha estrofa. Nos retrousos cantan os tres grupos á vez.
- 3.- Repítese cambiando de estrofa, pero esta vez nos terceiros e cuarto versos cantan tamén todos os demais.
- 4.- Agora que xa coñecen a melodía principal teñen que facer unha segunda voz. Convén que se practique varias veces esta nova voz todo o grupo ao unísono (preséntase a partitura coas dúas voces)
- 5.- Fanse dous grupos e repártense as dúas voces. Cántase seguindo a dirección da mestra ou mestre. Posteriormente pódese facer o mesmo, pero coas outras dúas estrofas.

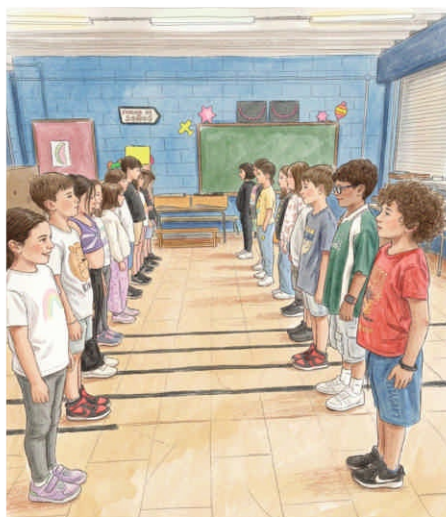
Cas ta ñi ñas ca ta ñi ñas. Cas ta ñi ñas deSou te lo

porcul padascasta ñi ñas co min o al morzo ce do.

Presentamos unha coreografía para esta peza na que se mestura o movemento cun xogo rítmico popular. O profesorado debe decidir que partes da melodía se realizan con cada frase musical. Nós presentamos a seguinte secuencia:

- 1.- O alumnado colócase en dúas fileiras, pero mirándose de fronte mentres van collendo o ritmo cos pés.
- 2.- Unha fileira móvese cara adiante e outra vai cara atrás. Con vén preparar previamente con que pé comeza cada grupo (se o grupo A vai adiante co pé dereito, o grupo B vai atrás co pé esquerdo)
- 3.- Faise o mesmo percorrido á inversa, o grupo A vai cara atrás e o B vai cara adiante.

Alumnado de 3º facendo a coreografía · **CEIP Esteiro**

4.-Cando están de fronte as dúas fileira cóllense das mans por parellas e móvense polo espazo facendo un círculo.

5.- Co círculo xa feito, póñense por parellas de fronte e sen moverse do sitio realizan o xogo rítmico (hai que practicalo previamente a pesar da súa simplicidade)

6.-a: Tocan palmas propias cada quen.

b: Tocan as mans dereitas coas parellas.

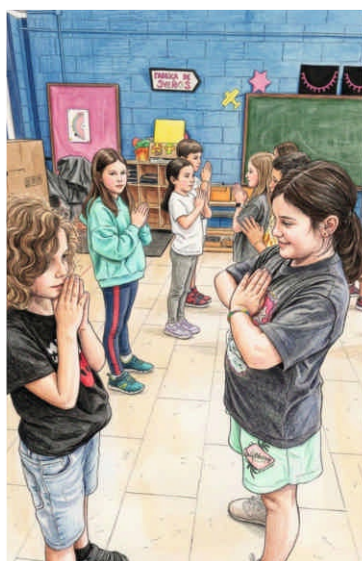
c: Volven tocar coas propias mans.

d: Tocan as mans esquerdas coas parellas.

e: Volven tocar coas propias mans.

f: Tocan as dúas mans coas parellas.

(Dependendo da melodía elixida para este xogo rítmico poderase ampliar ou diminuír os pasos).

Alumnado de 3º facendo a coreografía · **CEIP Esteiro**

Os xogos tradicionais, normalmente, serven para desenvolver capacidades, polo que é moi importante que a Escola recupere este xeito lúdico de aprender.

Presentamos un xogo que se facía con pedras, pero que en época de magosto pódese cambiar por castañas.

É un xogo moi simple, non obstante hai que gardar unhas cantas normas antes de comezar para evitar que se produza o desorde que leve á frustración de quen xoga.

Cando se xogaba na rúa aprendíase a base de mirar ás crianzas que xa sabían, pero quen se trabucaba quedaba fóra e así cada vez era máis pequeno o círculo. Non obstante na escola hai que lograr que todas as nenas e nenos logren xogar e gozar polo que compre seguir os consellos.

- 1.- O alumnado ten que sentarse en círculo no chan: as pernas cruzadas, as puntas dos pés debaixo das pernas e os xeonllos propios tocando os xeonllos de quen está a carón. (Se isto non se cumpre é posible que rulen as pedras ou as castañas coa precisión necesaria).
- 2.- Repártense as pedras (ou castañas) para que cada crianza teña unha que colocará diante.
- 3.- A man dereita ponse sobre a pedra dun xeito que cada crianza se sinta cómoda para poder movela. Recoméndase ao principio que o brazo esquerdo quede detrás ou nunha posición lonxe da pedra (se o alumnado é moi novo poida que no medio do xogo cambien de man e así perden a orientación).
- 4.- O xogo consiste en coller a pedra que se ten diante e pasarlle a quen está a carón, á dereita, pero hai que facelo seguindo un ritmo por iso convén que previamente se marquen dous tempos e se designe o primeiro para coller a pedra/castaña e o segundo para colocala á dereita.
- 5.- Este é un xogo rítmico que hai que realizalo cantando polo que cando xa se domina hai que realizalo ao tempo que se interpreta. (cóllese a pedra na parte forte do compás e pásase na débil).
- 6.- Cando se domina o xogo pódese facer coa man esquerda.

Alumnado de 4º preparándose para xogar • **CEIP Esteiro**

Nota: recoméndase cantar coa primeira estrofa da canción *Has de cantar*.

Alumnado de 4º xogando coas pedras · **CEIP Esteiro**

4.- NADAL E AGUINALDOS

O mes de decembro ás veces é nomeado como mes de nadal. A palabra ven do latín *natalis* que significa nacemento.

O 21 de decembro prodúcese o solsticio de inverno, é polo tanto a noite máis longa do ano, pero a partir dese momento comezan medrar os días, o que para as culturas ancestrais comezaba un ciclo importante que se celebraba como a festa de despertar do sol e a recuperación da luz despois de varios meses escuros.

Ata hai moi poucos anos conservábase un costume coñecido co nome Lume Novo que consistía en limpar a lareira sacando toda a cinza para acabar co vello e acender un gran toro dunha árbore que representaría o novo que debía manterse durante todo o ano. Esta madeira que permanecía no fogar é o Tizón de Nadal que se volvía acender en momentos en que había algún perigo, especialmente relacionado coas tormentas. Este costume estivo prohibido no século XVI e a pesar dos castigos que traía o seu incumprimento, mantívose case ata os nosos días.

No mundo cristián instituíuse o día 24 de decembro para conmemorar o nacemento de Cristo, a pesar de ser descoñecida a data real. Deste xeito cristianizouse a tradición relacionada co solsticio e na actualidade vívese mesturando ambos ritos. Era un día en que non se comía carne e por iso é frecuente, aínda hoxe en día cear bacallau con coliflor.

É un período de reunión familiar e que tradicionalmente, tamén era momento de pensar nas persoas falecidas polo que había relación coas ánimas. Nalgúns lugares poñían un prato máis e noutros non recollían a mesa por se viñan e tivesen algo que comer ou a lareira acesa.

Na actualidade ponse nas casas un piñeiro enfeitado con bolas de cores, fitas e luces que se denomina Árbore de Nadal. Disque os pobos precristiáns celebraban o solsticio de inverno facendo rituais con adornos nas árbores e que estes costumes foron asimilados e incorporados polo cristianismo

para conmemorar o nacemento de Cristo, primeiramente en Alemaña. En Galicia faise dende datas moi recentes, ten menos dun século de antigüidade.

Na Noiteboa, despois da cea ou da Misa do Galo, acostúmase a cantar de casa en casa polas vilas e aldeas acompañados por instrumentos de percusión ou gaitas.

Os cantos propios desta noite e tamén do día de Nadal no 25 de decembro reciben o nome de Panxolas, Panxoliñas ou Nadais.

Analizando o contido dos textos das numerosas panxoliñas que se teñen recollidos nos cancioneiros, obsérvanse que todos fan referencia ao nacemento do neno: unhas contan as calamidades da nai e do pai no momento do parto, outras relatan a chegada dos pastores para adoralo e a maioría semellan cantos de berce. Deste grupo é a cantiga que se presenta co título de *A run run*.

Outras cantigas populares relacionadas con esta época eran as coñecidas cos nomes de Aguinaldos. Nos cancioneiros galegos consérvanse moitas estrofas onde se especifica que están pedindo un agasallo e incluso queda reflectido o que consideran que se lles debe dar, como o que se presenta co título de *Deanolo aguinaldo*. Aínda que se ten que pedir e se depende da caridade, realmente considerábase como un dereito adquirido por un traballo realizado. O aguinaldo, na actualidade valórase como o antecedente das pagas extras que se reciben na maiorías dos traballos no mes de decembro.

Canción *A run run*

A run run

A run run, run, run, meu neno.
 A run run, a run, run meu amor.
 Dentro das pallas hai un meniño
 brando e roxiño que dá primor.
 A run run, run, run, meu neno.
 A run run, a run, run meu amor.
 O boi marelo de comer deixa
 e co alento dálle calor.
 A run run, run, run, meu neno.
 A run run, a run, run meu amor.

Partitura

A RUN RUN

A run run run run meu ne no

a run run a run run meu a mor.

Den tro das pa llas hai un me ni ño bran doe ro

xi i ño que dá pri mor .

Esta partitura foi sacada do libro *Cantigas Galegas* de Xosé Luís Fernández Castro.

O grupo Saraibas fixo arranxos para a parte instrumental do principio e do intermedio coa intención de que soase a canto de berce así como a interpretacións das estrofas e retrouso cantadas a dúas a tres voces.

Preséntase a partitura na tonalidade na que canta o grupo Saraibas para que se escoite na versión orixinal como primeiro achegamento á peza.

A continuación engádesse outra versión transcrita na tonalidade de Do. O obxectivo é que o alumnado poida interpretar, dun xeito máis doado, esta canción cos seus instrumentos.

Asemade propónse introducir o contido de interpretación a dúas voces utilizando os signos da man que Kodaly adaptou do sistema de John Curwen e que se amosan a continuación.

Acenos das mans do alumnado de 6ºB · **CEIP Esteiro**

1. Quen dirixe fai os acenos das notas e tócase o son cun instrumento.
2. O alumnado fai os acenos e fai o son coa voz.
3. Repítense facendo a escala de Do coas mans.
4. Un alumno ou alumna vai facendo os acenos de xeito aleatorio e o grupo imita coa man e fai o son coa voz. Repítese pero cada vez é unha persoa diferente.
5. Preséntase a partitura da peza de *A run run* na tonalidade de Do

Acenos das mans do alumnado de 6ºB • **CEIP Esteiro**

6. Fanse dous grupos. Un vai lendo a partitura, dándolle o nome ás notas e entoando a melodía. Outro vai facendo os acenos coas mans. Convén que unha persoa vaia marcando a nota cun punteiro para lograr que se vaia ao unísono.
7. Repítese a actividade, pero esta vez coa segunda liña melódica. O grupo que antes interpretaba coas mans, agora será quen cante e viceversa.
8. Cántase a canción xa co texto real. Cada grupo seguirá unha liña melódica e cantarase a dúas voces.

Esta é unha partitura moi doada de interpretar cos instrumentos de placa ou con frauta polo que é moi recomendable a súa interpretación con eles.

- 1.-Interpétase a primeira liña en gran grupo e despois a segunda liña.
- 2.-Os dous grupos tocan ao unísono, cada un cunha liña melódica diferente.

Canción *Déanos o aguinaldo*

Déanos o aguinaldo

Déanos o aguinaldo, se nolo han de dar(e)
que somos de lonxe, queremos marchar(e).

Déanos o aguinaldo, anque sexa pouco
un touciño enteiro e metade doutro.

Señora casada, señora viúva,
torresmos e ovos, longaínza crúa
Traémola bota, pra levalo viño
Pra levalos ovos, un carabeliño.

Esta canción está baseada na recolleita de Dorothé Schubarth e publicada no libro *Cancioneiro Popular Galego*.

A interpretación do grupo Saraibas non fai ningunha recreación tanto na parte instrumental ou na vocal. Mantense a estrutura sinxela da peza aínda que nas repeticións das estrofas cántase a dúas voces.

Deanolo aguinaldo

Ten compás de 4/4 que non é moi habitual. Precisamente de todas as cancións deste libro é a única con esta característica. Por este motivo propoñemos unha actividade para practicar as diferentes configuracións rítmicas que se poden realizar a través do movemento, dos sons corporais ou con instrumentos de percusión.

- 1.- En gran grupo interprétase a canción con voces.
- 2.- Repítese ao tempo que se marca o pulso coas palmas (a 2ª liña)
- 3.- Cántase a segunda estrofa e márcase o ritmo da 3ª liña coas palmas.
- 4.- Interpretase melodía ao tempo que se practican todos os ritmos que se presentan.

Todos os ritmos xa practicados coas palmas pódense realizar movéndose polo espazo. Neste caso faise escoitando a peza que interpreta o grupo Saraibas.

- 1.- Faise un círculo e comézase a marcar o pulso sen moverse do sitio.
- 2.- Quen dirixe marca coas palmas un ritmo dos que aparecen na partitura anterior e todo o grupo repite cos pés o mesmo. Fanse todos os ritmos.
- 3.- Repítese a actividade, pero camiñando en círculo polo espazo e seguindo o ritmo que se marca.

Alumnado de 4º curso · **CEIP Esteiro**

Hai moitos xogos populares que poden servir para marcar o ritmo. Un deles é o salto de corda e pódese axeitarse normalmente a moitas cancións. Propoñemos practicar unha modalidade coñecida como “A barca” que consiste en mover a corda de dereita a esquerda tocando o chan, pero dando soamente media volta, é dicir non se fai o círculo completo coa corda.

- 1.- Todo o alumnado canta a canción e salta cos dous pés xuntos marcando o ritmo de brancas e posteriormente o de negras.
- 2.- Repártense cordas cada dúas crianzas que as collerán polos extremos.
- 3.- Cántase a canción mentres se marca o ritmo movendo a corda de dereita a esquerda facendo un semicírculo e sempre tocando o chan.
- 4.- Repítese o mesmo, pero marcando o ritmo de brancas.
- 5.- Unha crianza colócase no medio da corda e salta co ritmo de brancas mentres as que teñen a corda móvena ao mesmo ritmo.
- 6.- Repítese pero facendo ritmo de negras.

Alumnado de 3º curso · **CEIP Esteiro**

5.- NOITEVELLA, XANEIRAS E REIS

Ademais da Noiteboa e Nadal celébranse tamén Noitevella, Aninovo e Reis cada unha destas festas coas súas características propias, pero todas con compoñentes musicais.

A noite do 31 de decembro é a derradeira do ano e, por iso festéxase con ledicia. Antes conmemorábase na casa en ambiente familiar ceando algún prato especial e rematando con uvas secas, tal como estaban naturais a esas alturas do ano despois de ter pendurados os acios nuns arbustos ou nas adegas.

A Noitevella ten outras connotacións de carácter tradicional e, quizais, supersticioso. Hai quen o relaciona co momento en que se achegan as forzas do mal. Así nalgúns lugares de Galicia hai costume de facer algunhas trasnadas ou bromas como atrancar rúas, cambiar apeiros de labranza das casas, pero considérase unha brincadeira realizada polos mozos e mozas.

Píos ardendo na Noite Vella · *Arquivo de Antonio Sousa*

Grupo Folclórico Sta M^a
Maior de Chaves cantando
as xaneiras o 1º día de 2025

Noutros lugares hai unha queima do ano vello que o representan cun moneco de palla. Antigamente os mozos de Sande, concello de Cartelle (Ourense) despois das doce da noite saían da casa e xuntábanse para facer unha falcatruada que consistía en ir queimar os píos (unha especie de palheiros formados con follas secas do maízo). Hai uns anos recuperouse esta tradición que é unha mestura do ritual do desorde e da queima do vello. Esta festa realízase despois das 12 da noite polo que consideramos que é a primeira do ano.

O día de Reis remata o período chamado Nadal. Ten como protagonistas ás crianzas pois na noite do día cinco fáiselles un agasallo en lembranza dos presentes de ouro, incenso e mirra que, segundo o evanxeo, uns reis (ou magos) ofrecéronllos ao neno Xesús en Belén.

Estas datas son de moitas cantigas en familia e polas rúas. Ademais das panxoliñas e dos aguinaldos, que xa se presentaron, hai outras interpretacións populares como as Xaneiras, Aninovo ou os Cantos de Reis. Era moi frecuente, nestes días de principios de ano, que se xuntaran grupos de rapazas e rapaces para ir cantar polas casas coa intención de recibir algún agasallo a cambio. Se miramos moi atrás no tempo comprobamos que o que se solicitaba eran produtos en especies como se facían cos aguinaldos. De feito ás veces mestúranse os textos duns ou outros cantos. Na actualidade xa non son moi abondosos os grupos que saen á rúa e os que o fan son agasallados con cartos.

As Xaneiras ou Aninovos cántanse no día primeiro do ano e os Reis fanse no día seis de xaneiro.

Nos textos atopados nos cancioneros utilizan a expresión "reises" como se poderá comprobar nas dúas pezas que se presentan nesta unidade. Normalmente pedíanse estas axudas a modo de aguinaldo esperando a xenerosidade das persoas que vivían nas casas onde cantaban. No caso de quedar con satisfacción co agasallo, cantaban unha estrofa de agradecemento, pero cando consideraban que non estaban sendo tratados con bondade, remataban con estrofas que afeaban a súa conduta.

Canción *Aquí vimos os dos reises*

Aquí vimos os dos reises

Aquí vimos os dos reises
disposto para cantar.
Se vostedes nos dan licencia
poderemos comezar.
Non pedimos polo moito
Nin tampouco polo pouco
Pedimos por un touciño
E máis a metade doutro.

Esta canción está recollida do libro Cancioneiro Popular Galego de Dorothé Schubarth e interpretada sen variacións agás os arranxos propios de unión entre as diferentes partes. Preséntase como un canto reiterado coa mesma melodía dos instrumentos e nas dúas estrofas cantadas.

OS DOS REISES

A quí ví mo los dos
rei ses dis pos tos pa ra can
tar se vos te des nos dan li
cen cia po de re mos co men
zar

Unha vez que se escoita a canción interpretada polo grupo Saraibas e co texto diante, é moi doada de interpretar e de memorizar.

Propónse un xogo popular que denominamos **as cadenetas** e que consiste en ir pasando por embaixo dos brazos do grupo mentres se vai cantando a canción. Cantarase tantas veces sexa necesario ata que pasen todas as nenas e nenos do grupo.

- 1.- Cóllense das mans todas as nenas e nenos formando unha liña. Se o grupo é moi grande, pódese dividir para que non haxa un número elevado de participantes que poida resultar difícil de controlar.
- 2.- O membro do grupo que está nun extremo achega a man que ten libre a unha parede. Este será o número 1 e convén que sexa a crianza máis alta.
- 2.- O membro que está no outro extremo é o que vai facer de guía e levará ao grupo ata onde está número 1 e pasará por debaixo do brazo que ten arrimado á parede.

Alumnado de 2º colocados en varios grupos • CEIP Esteiro

- 3.- Vai pasando todo o grupo e cando pasa o número dous hai que ter coidado porque os brazos do número 1 van quedar cruzados e o seu corpo vai ter que virar. Este é un momento no que hai que prestar maior atención porque se non se advirte poden levar sorpresas.
- 4.- O membro guía métese por debaixo do arco formado polos números 1 e o 2. A continuación pasan todos os demais. Agora quen queda de brazos cruzados e tendo que virar é o número 2.
- 5.- Séguese pasando por debaixo de todos os arcos do grupo. Cando se chega ao final, o membro guía cruza o seu brazo e únese coa man que ten na parede o número 1. Fórmase un círculo.

Alumnado de 2º colocados en varios grupos • **CEIP Esteiro**

Canción *Cantámosche os reises*

Cantámosche os reises

Cantámosche os reises,
Canela de cabra.
Cantámosche os reises
Non nos deches nada.
Cantámosche os reises
canela de ovella.
Cantámosche os reises
non nos das a cea.

Esta é unha cantiga de Reis que se interpretaba cando a xente non era xenerosa. Explican que cantaron e non tiveron ningún agasallo. Como se pode ver as expresións "canela de cabra" e "canela de ovella" é un insulto. Escollemos esta como modelo porque é unha das menos despectivas pois hainas moito peores. En calquera caso, se non se quere practicar co alumnado por ter esta connotación, pódense cambiar estes versos e facer un traballo de creación para substituílos por outros que poidan rimar.¹

Esta canción está baseada na recollida por Dorothé Schubarth no libro *Cancioneiro Popular Galego*.

1 Nós deixamos aquí unha proposta por se non se lles ocorren outras ao alumnado:

- para o segundo verso: ...na túa morada...
- para o sexto verso: ... coa casa chea ...

CANTÁMOSCHE OS REISES

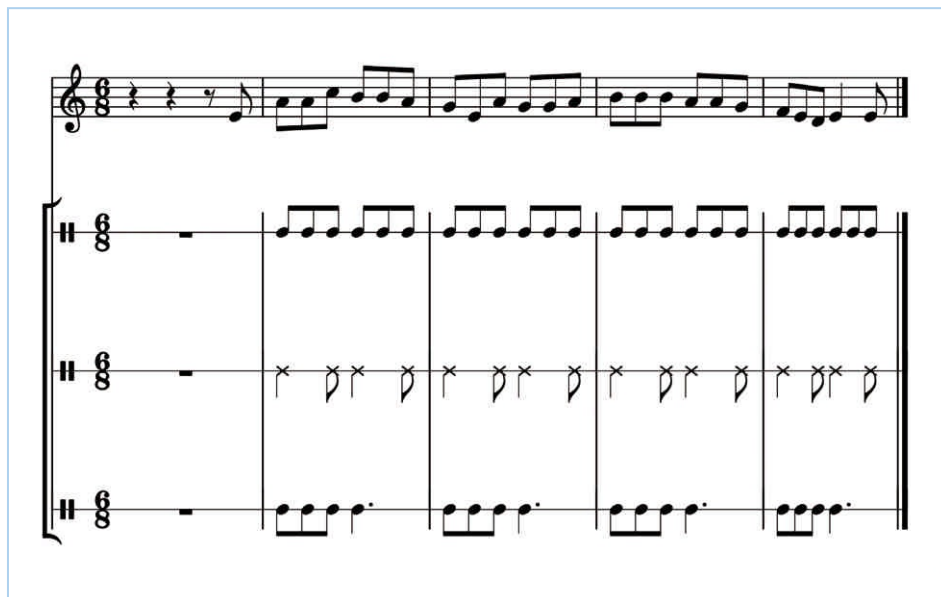
Esta pequena cantiga ten un ritmo de pandeirada e está interpretada dun xeito tradicional con instrumentos só de percusión, durante toda a peza con pandeiro e na parte instrumental incorporando as tarrañolas. Proponse unha primeiro audición na que se lle faga notar ao alumnado esta característica propia da nosa música.

Outra peculiaridade é a de cantar encadeando unha parte coa seguinte, é dicir cando aínda non remataron de cantar unhas comezan cantar outros e viceversa.

Preséntase unha partitura para que se poidan marcar varios ritmos. Queremos facer fincapé en que se marquen ben a acentuación para que poidan descubrir cal de todos eles se achega á pandeirada.

Elena Beceiro Calvo tocando a pandeireta e cantando

- 1.- Márcanse os tres ritmos en gran grupo coas palmas.
- 2.- Fanse tres grupos con instrumentos de percusión diferentes, preferiblemente pandeiro, cunchas, tarrañolas e pandeireta. Cada grupo ten que interpretar os tres ritmos.
- 3.- Se marcaron ben a acentuación deberían distinguir cal dos tres ritmos é de pandeirada.
- 4.- Tócanse os tres ritmos á vez mentres se escoita a canción interpretada por Saraibas.

Alumnado de 6º practicando con cunchas e tarrañolas · **CEIP Esteiro**

O xogo das cadenetas ten unha parte final que consiste en moverse compasadamente ao tempo que se canta.

- 1.- Tal como estaban colléndose cos brazos cruzados forman un círculo.
- 2.- Van dando brincos alternando os pés e indo cara adiante mentres cantan a primeira estrofa.
- 3.- Fan o mesmo pero indo cara atrás de costas cantando a segunda estrofa.
- 4.- Repítese varias veces. O xogo consiste en chocar unhas persoas con outras procurando non ceibarse o cal resulta, ás veces, difícil.

Alumnado de 2º preparándose para o xogo • **CEIP Esteiro**

6.- O ENTROIDO

A orixe desta festa pérdese no tempo. Seguramente remóntase á Prehistoria, pero na actualidade considérase cristiá. A palabra entroido procede da latina introitus que significa entrada por dar paso á Coresma.

A festa rachada, as máscaras, as grandes comidas e a liberdade de expresión constitúen os elementos máis importantes desta época.

As datas ningún ano coinciden o mesmo día pois dependen da lúa, concretamente do plenilunio de primavera, é dicir da primeira lúa chea despois do equinoccio. Por que esa relación? A resposta precisa unha ampla explicación que intentaremos expoñer con claridade:

1º- As datas do Entroido sinálanse en función do día que se marca como Domingo de Resurrección que sempre é o seguinte domingo do plenilunio de primavera.

2º- Tendo en conta que o Domingo de Resurrección é o final da Semana Santa ou Pascua, o resto das datas hai que contalas cara atrás.

O domingo anterior será o de Ramos.

3º- Contando corenta días cara atrás do Domingo de Ramos xa se sabe a data do Mércores de Cinza, día que finaliza o Entroido e que comeza a Coresma.

Os Maranfallo de Piornedo. Entroido de 2024

En Galicia considérase o Entroido como un ciclo festivo de inverno que vai comezar en diferentes datas e pode ampliarse máis ou menos segundo os lugares. Por exemplo en Laza, considerado o máis antigo comeza o primeiro de xaneiro e remata o Domingo de Piñata. A pesar das variacións establécense unhas datas comúns.

As festas

As bromas, burlas, críticas e loitas son características das festas nas que tamén destaca a tolerancia para soportar todas as incomodidades.

O primeiro día é o **Domingo Fareleiro**. Chámase así pola tradición rural, sobre todo da provincia de Ourense, que consiste en levar bolsas cheas de farelo¹, fariña ou de borrala² para botarlles ás persoas que se atopan na rúa ata quedaren brancas como a neve ou completamente tismadas. Prodúcese batallas colectivas nas que a xente participa en ambiente de troula. "O branco da fariña asóciase á protección ante enfermidades e contaxios³.

O segundo día é o **Xoves de Compadres** no que as mozas espetan nun pao uns bonecos de palla que ao final do día teñen que queimar. Como é a representación dos homes, os mozos loitan para evitar que se queimen.

Na semana seguinte celébrase o **Xoves de Comadres**, no que se fai a festa coa variante de seren os homes quen levan os bonecos que representan a mulleres. Ambos os dous xoves son días de xogos de nenos e nenas con carácter participativo que reflicte unha loita festiva entre sexos.

Grupo da Asociación As Pantallas mostrando os elementos do Entroido de Xinzo.

1 Chamase farelo ás cascas dos graos dos cereais.

2 É a cinza que queda despois dunha queima.

3 Afirmación que aparece nun cartel do Museo De Entroido de Xinzo de Limia.

O segundo domingo é o **Oleiro** que en Xinzo fan o **xogo das olas**⁴

O terceiro domingo chámase **Corredoiro**, a orixe do nome pode estar na expresión de “correr o entroido”.

O cuarto domingo coñécese como **Domingo de Entroido** pois xa hai festa rachada en todas as vilas e cidades. É cando comeza a festa grande con foliadas, desfiles, comidas especiais e aparición de todo tipo de máscaras. Iníciase a semana considerada de Entroido e no calendario escolar de Galicia hai un período de dous ou tres días de vacacións.

Na derradeira semana é o **Martes de Entroido** que na actualidade é o máis festexado en todos os lugares con música, carrozas, comparsas, desfiles e troula todo o día. O **Mércores de Cinza** xa é cando se entra na coresma e nalgúns lugares ese día faise a queima do Meco, un boneco que representa o Entroido porque está no seu final. Facíase cun cortexo fúnebre e líase un testamento. Por influencia allea nalgúns lugares chámase o **Enterro da Sardiña**.

Cigarrón e Peliqueiro · *Museo do Entroido en Xinzo*

4 O xogos das olas consiste en formar unha roda e ir pasando polo ar unhas olas de barro. Antigamente facíanse coas olas xa vellas porque ao longo do xogo rompen moitas. Gaña quen logra coller sempre a ola sen que caia.

As Máscaras

Son moitos os personaxes tradicionais que afloran durante o Entroido galego e que se repiten cada ano. Todos eles teñen moitos aspectos comúns, pero en cada lugar hai características que os distinguen.

Os **Cigarróns** de Verín e os **Peliqueiros** de Laza e Manzaneda son moi espectaculares, con carautas de sorrisos malévolos, chapeus con animais debuxado, traxes con polainas e as chocas arredor do cinto.

Pantallas en Xinzo coas magníficas carautas e cos coas vexigas nas mans

Os Xenerais van elegantes sobre os seus cabalos e vestidos con bandas cruzadas e condecoracións no peito. As Madamas e Galáns, as Bonitas de Sande ou os Maranfалlos no Piornedo. Estas e moitas máis son vestimentas e máscaras de lugares de Galicia imposibles de citar a todas neste breve espazo.

As comidas

Encher a bandullo durante estes días ten o seu sentido, pois había que estar corenta días sen comer carne e outras abstinencias. Por ese motivo a comida deste período é moi abundosa e forte. Todos os pratos van acompañados por carne de porco sendo os máis habituais o lacón con grelos ou o botelo (embutido feito co estómago do porco recheo con carne doutras partes do corpo do porco).

Nestas datas consérvase aínda hoxe o costume de comer uns doces específicos como as filloas, freixós, orellas, chulas, flores ou o bolo de entroido ou bica.

Mesa coa comida de Entroido • **Museo do Entroido en Xinzo**

Canción *Cacaracá*

CACARACÁ

Cacarará, ponte na pá
faime un bolo
non comas todo
deixa unha miga
pro día de Entroido.

Martes de Entroido
Pra cando has de vir
tixolas e lume
como has de ruxir.

Ai! Adeus Martes de Entroido
Ai! Adeus meu queridiño
Ata o domingo de Pascua
Non unto máis o touciño.

A pesar de que o Entroido é unha festa moi tradicional en Galicia, non obstante non hai moitas pezas desta época nos cancioneros e as que hai son estrofas moi curtas. Por este motivo houbo que recorrer a facer unha mestura con tres melodías e textos de diferentes orixes e argallala como se fose unha unidade común.

As tres estrofas interpretadas polo grupo Saraibas recolléronse do libro *Cancioneiro Popular da Terras de Tamarela* de Manuel Rico Vereá.

Entre as estrofas hai melodías instrumentais de creación propia do grupo Saraibas.

CANCIÓN DE ENTROIDO

Ca ca ra cá Pon te na pá

Ca ca ra cá Ponte na pá fai me un bo lo non co mas

to do dei xaunha mi ga pró dí a dean troi do

Mar tes dean troi do pra can doas de vir ti xo las e

lu me co mohas de ru xir Ai! a deus mar tes dean

troi do Ai! A deus meu que ri di ño a tao do min go de

Pas cua non un to mai lo tou ci ño

Queima do Meco en Oimbra. Entroido 2025

En primeiro lugar convén que se escoite a peza interpretada polo grupo Saraibas tendo o texto diante.

Nunha segunda escoita vaise cantando ao mesmo tempo mentres se le o texto.

Preséntase unha partitura na tonalidade de Do co obxectivo de que o alumnado poida cantar a varias voces polo menos a primeira parte da canción que corresponde a unha das tres estrofas do popurrí.

1º Cántase a primeira palabra "Cacaracá" na primeira voz en gran grupo, a continuación cántase a segunda voz e finalmente a terceira.

2º Fanse tres grupos e se practica unha das voces diferentes con cada grupo.

3º Cántase a palabra ao mesmo tempo as tres voces.

4º Repítese o mesmo co primeiro verso "Cacaracá ponte na pá".

5º Finalmente repítese o proceso pero xa cantando toda a estrofa.

CANCIÓN ENTROIDO.(VOCES)

VOZ 1

VOZ 2

VOZ 3

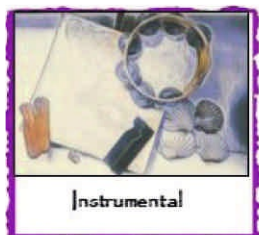
Ca ca ra cá pon te na pá Ca ca ra cá pon te na

VOZ 1

VOZ 2

VOZ 3

pá fai me un bo lo non co mas to do dei xaunha mi ga pró dí a dean troi do

O mesmo proceso que se seguiu coas voces, pódese repetir cos instrumentos de placa ou modificalo un pouco.

- 1.- O gran grupo toca coas frutas a melodía da primeira voz. Comezando polos dous primeiros compases, aumentando pouco a pouco o resto dos compases ata que sexan quen de tocar a estrofa enteira.
- 2.- Fanse dous grupos e se practica do mesmo xeito con instrumentos de placas. Un grupo coa segunda voz e outro coa terceira.
- 3.- Fanse tres grupos e repártense as tres liñas melódicas utilizando as frutas e os instrumentos de placa.

Alumnado no ano 1999 · **CEIP Esteiro**

Esta peza é moi válida para moverse polo espazo. Propóñense varios movementos para realizar mentres se interpreta polo grupo Saraibas.

- 1.- Fórmanse dúas fileiras e vaise marcando o pulso no sitio.
- 2.- Unha fileira móvese cara a dereita e a outra vai cara a esquerda facendo dous círculos un dentro do outro.
- 3.- As dúas fileiras colócanse unha fronte á outra poñéndose por parellas.

- 4.- Cada parella formada por unha persoa de cada fileira cóllense coa man dereita e móvense dando voltas sobre si mesmas.
- 5.- Vólvese a facer as dúas fileiras movéndose en sentidos diferentes.
- 6.- Faise un zigzag do seguinte xeito: As crianzas do círculo do interior pasan ao exterior e viceversa sempre seguindo o mesmo sentido ca antes e tendo que chocar as mans coas parellas contrarias.

Alumnado de 6º ano 2025 · **CEIP Esteiro**

Aprender música mentres se xoga sempre foi moi útil. Hai xogos tradicionais que colaboran moito neste labor como é o salto de corda mentres se canta unha canción.

Pódese xogar utilizando moitas técnicas que normalmente teñen que ter unha evolución na aprendizaxe. Antigamente realizábase na rúa e pouquiño a pouco as crianzas íanse incorporando a novos desafíos.

Alumnado de 2º e 6º ano
2025 · **CEIP Esteiro**

- 1.- Repártense cordas individuais que cada crianza ten que adaptar ao seu corpo. Se é moi longa a corda hai que recollela na man dando voltas sobre catro dedos e deixando libre o polgar.
- 2.- Sáltase individualmente. Para iso compre facer círculos coas dúas mans ao mesmo tempo comezando coa corda detrás, pasándoa por riba da cabeza, levándoa ata o chan e subíndoa botando os brazos atrás. No momento en que a corda chega ao chan hai que levantar os pés para non frear o xogo.
- 3.- Mentres se salta hai que ir cantando a canción. En función da destreza pódese saltar marcando o compás ou os pulsos.
- 4.- Cando se domina o salto individual, pódese pasar ao salto por parellas. Primeiramente se comeza saltando as dúas crianzas ao mesmo tempo, poñéndose unha fronte da outra.
- 5.- Unha vez que se sabe saltar ao mesmo tempo por parellas e cantando pásase ao seguinte nivel. Comeza saltando a persoa que ten a corda e nun momento da canción (pactado ou non) entra por diante a parella e saltan ao unísono.
- 6.- O paso seguinte será saltar tres crianzas á vez. Practícase primeiro as tres xuntas comezando ao mesmo tempo. Cando se domina, comeza a que ten a corda, despois entra a que se coloca diante e logo entra a terceira por detrás da que dá á corda.

Alumnado de 6º e 5º, ano 2025 · **CEIP Esteiro**

7.- A GAITA GALEGA

A gaita pódese considerar como o instrumento musical máis característico de Galicia. Chega ata os nosos días e pervive aínda con moito enraizamento en todas as provincias galegas, non obstante xa se coñeceron épocas mellores.

A procedencia da gaita galega descoñécese anque sobre a súa orixe establecéronse diferentes hipóteses: para algunhas persoas é de orixe celta e introduciuse na nosa terra coas invasións dos pobos castrexos; hai quen opina que foron os exércitos romanos os que estenderon o seu uso por toda Europa; outra versión é a que sitúa a entrada deste instrumento no século V ou VI coa chegada dos suevos. Se analizamos as pegadas que deixaron os nosos ancestros esculpidas nas pedras das igrexas hai que remontarse ao século XIII, as referencias escritas sobre este instrumento non aparecen ata o XIV e a gaita conservada máis antiga está datada a mediados do século XV.

Sábese por referencias escritas que nos séculos XVI e XVII ser gaiteiro era unha profesión ben considerada, pois en todas as festas patronais así como en celebracións eclesiásticas, non podía faltar esa figura. Os concellos, xuntas do reino ou señores da nobreza contrataban os seus servizos por ano ou por vida e incluso, ás veces, pasaba o contrato de pais a fillos.

Numerosas cantigas populares chegan por tradición oral ata os nosos días, deixando reflectida a importancia da gaita e o gaiteiro.

A figura da muller gaiteira non aparece porque non era usual que existiran.

Non é esa a realidade actual, pois dende hai décadas está aumentando de xeito considerable o número de rapazas que tocan a gaita ata o punto de que nalgúns grupos as gaiteiras son maioría.

Son moitos os países que usan a gaita como instrumento tradicional con semellanzas á galega, pero cada unha delas é diferente e con características propias.

Amparo Calvo e Vicente Bermúdez membros do grupo Saraibas.

A gaita galega ten varias partes importantes que todas contribúen a que o seu son sexa diferente a outras:

O fol é onde se almacena o ar e está elaborado normalmente con pelica de cabra. Recúbrese con teas moi variadas coa función de enfeitar e rodéase de **farrapos**.

Do fol saen varios tubos xeralmente de madeira de buxo que desempeñan diferentes cometidos musicais. O **soprete** por onde se introduce o ar e se canaliza ata o fol. O **punteiro** con once buracos que ao tapalos ou destapalos producen os sons. O **roncón** ou **ronco** que se coloca no ombreiro e fai a función de baixo porque soa dúas octavas máis graves co punteiro. Algunhas gaitas teñen ademais unha **ronqueta** e un **ronquillo**. Interiormente hai unha peza moi importante chamada **palleta** que é unha lingüeta de madeira moi delicada que serve para producir o son con calidade.

Hai tres tipos de gaitas segundo a súa afinación. A **grileira** que é a máis primitiva e ten a tonalidade de RE, a **redonda** ou normal que está en DO e a máis grave afinada en SI bemol, chamada **tumbal**. Independentemente do tipo de gaita, hai varias formas de tocar e que condicionan o son. Nos últimos tempos recuperouse un xeito de tocar chamado **pechado** que é tradicional e moi complexo, pero o máis habitual é tocar en **aberto**.

Partes dunha gaita galega • *Arquivo Vicente Bermúdez*

Tradicionalmente nas festas patronais contratábase a cuartetos formados por dúas gaitas, bombo e tamboril e na actualidade aínda se seguen vendo aínda que en menor cantidade. Podían formarse outro tipo de grupos introducindo outros instrumentos e ás veces eran membros da mesma familia. Así o demostran as cancións que se recollen nos cancioneros e que se presentan neste volume.

Grupo Os Valuros de Castro de Rei

Canción *Orapún*

ORAPÚN

Orapún, catapún Maruxiña
Orepún, catapún e máis ben.
Nin o pai, nin a nai nin a filla,
Ai! Nin cantas Máruxas ten.

O gaiteiro toca a gaita,
a muller o violín
os fillos as castañetas,
na miña vida tal vin.

O gaiteiro toca a gaita
a muller toca o tambor,
os fillos tocan o bombo,
o can ládralle ao roncón.

Cuarteto Agarimo de Catabois formado por tres membro de mesma familia. 1996

Peza baseada na recollida por Bal y Gal no libro Cancionero Gallego onde soamente aparecía unha das estrofas e o retrouso. Mesturouse unha estrofa recollida no libro Aires da Terra de José Luis Calle e que ten moitas semellanzas e cántase coa melodía da anterior.

ORAPÚN

O son que saca unha gaita depende de moitas variables como xa se dixo con anterioridade, da súa tonalidade, do xeito de tocar en aberto ou pechado ou da persoa que a toca. Nesta peza de *Orapún* que interpreta o grupo Saraibas, utilízanse dúas formas diferentes de tocar a gaita. Unha delas aínda non se citou porque é tocar soamente co punteiro, sen usar o fol. Normalmente faise cando de cambia a palleta para probar se está ben ou non. É un xeito moi dificultoso, pois sen a axuda do fol, a persoa que interpreta a melodía queda axiña sen alento.

Esta actividade que propoñemos é de educación audioperceptiva. Consiste en distinguir os instrumentos que se escoitan na peza interpretada polo grupo Saraibas.

- 1.- Escóitase a parte instrumental do principio. Na primeira vez é só escoita e na segunda terán que adiviñar que instrumentos se escoitan segundo van aparecendo.

- 2.- Escóitase a segunda parte instrumental, a que vai despois do segundo retrouso cantado. Nesta ocasión teñen que distinguir en que momento toca a gaita e en cal toca só o punteiro.
- 3.- Lese a partitura seguinte, detectando o FA# e practícase coa frauta.
- 4.- Fanse dous grupo e interprétase coa frauta a partitura do retrouso. O grupo A fai o primeiro e terceiro verso e o grupo B fai o segundo e cuarto. (Pódese facer tamén con instrumentos de placa ou combinado).
- 5.- Practícanse os tres ritmos con instrumentos de percusión. A primeira liña pódese facer con pandeiro ou con tarrañolas intentando facer ben a acentuación para que soe a pandeirada.

ORAPÚN (instrumentos)

The musical score is for the song 'ORAPÚN (instrumentos)'. It is written in 6/8 time and features a key signature of one sharp (F#). The score is divided into two systems, each with a vocal line (Voz and V.) and two instrumental staves (likely for guitar and bass).

System 1:

- Voz:** O ra pun ca ta pun Ma ru xi ña O ra pun ca ta pune máis ben nin o
- Instrumental 1:** A series of eighth notes, starting with a rest in the first measure.
- Instrumental 2:** A series of eighth notes, starting with a rest in the first measure.

System 2:

- V.:** pai nin a nai nin a fi lla Ai! Nin can tas ma ru xas ten
- Instrumental 1:** A series of eighth notes, starting with a rest in the first measure.
- Instrumental 2:** A series of eighth notes, starting with a rest in the first measure.

Esta peza préstase moito para facer un baile tradicional de muiñeira, e sería ideal que se puidese facer. Sendo conscientes da dificultade de logralo nos grupos escolares, propóñense uns movementos nos que se pide marcar o pulso cos pés e realizar a seguinte coreografía.

- 1.- Fórmanse dúas fileiras e márcase o ritmo cos pés.
- 2.- Cada fileira camiña marcando o ritmo e formando un círculo. Queda un círculo dentro doutro e movéndose en sentidos contrarios.

Alumnado de 6º A • **CEIP Esteiro**

- 3.- Póñense os círculos de fronte un a outro e cadrando sempre cunha parella.
- 4.- Cóllense as parella coa man dereita e viran sobre si mesma. Cambian de man e dan outra volta.
- 5.- Fórmanse de novo os círculos e móvense en sentidos contrarios de novo.

Alumnado de 6º A • **CEIP Esteiro**

- 6.- O círculo do exterior cóllense polas mans formando arcos. Cada membro do círculo exterior pasa polo arco que está de fronte e pasa ao exterior.
- 7.- Repítese o paso 6. Agora o círculo que estaba no exterior quedou no interior e ceiba as mans para pasar por debaixo do arco que teñen que formar os do outro círculo.

Alumnado de 6º A • CEIP Esteiro

Hai outro xogo popular que se pode realizar ao tempo que se marca o ritmo. Ás veces practícase como un exercicio de habilidade soamente, pero a proposta é que se realice ao tempo que se canta o retrouso de Orapún. Chámase o xogo da goma.

Alumnado de 4º • CEIP Esteiro 2025

Estes xogos populares que se xogaban na rúa tiñan de característica que participaba soamente unha persoa choutando e todo se complicaba porque había competición. Non obstante na aula hai o obxectivo de que o alumnado sexa quen de realizar o xogo porque ao marcar o ritmo, ao cantar, ao relacionarse está acadando unhas habilidades. Por iso débense marcar unhas normas para poder seguir a aprendizaxe en aulas con moito alumnado no que non debe quedar ninguén excluído.

- 1.- Repártese unha goma cada tres crianzas. No caso de que non haxa tantas adáptase ao que se teña, pero non máis de cinco.
- 2.- A goma colócase por detrás dos nocellos de dúas crianzas que estarán colocadas a unha distancia de dous metros aproximadamente unha da outra, pero de fronte.
- 3.- Unha crianza (dúas ou tres) é a que salta e para iso ten que colocarse fóra da goma, pero case tocándoa.

Alumnado de 4º · **CEIP Esteiro 2025**

- 4.- Vai ir dando os saltos co ritmo dos pulsos primeiro sobre unha goma e logo sobre a segunda. Supoñendo que se comece co pé dereito farase do seguinte xeito:
 - no 1º pulso érguese a perna dereita botando o pé atrás;
 - no 2º baixa a perna sobre a goma poñendo o pé dereito no centro;
 - no 3º érguese a perna esquerda botando o pé atrás:

- no 4º baixa a perna esquerda poñendo o pé no centro a carón do outro;

- no 5º, 6º, 7º e 8º faise o mesmo ca nos catro primeiros pulsos pero poñendo a perna e pé sobre a outra goma.

5.- Cos 8 primeiros pulsos chégase ao final do percorrido e os seguintes 8 pulsos realízase o mesmo proceso, pero indo cara á esquerda.

Alumnado de 4º • CEIP Esteiro

8.- ALUMEAR O PAN

Durante séculos, no noso país houbo distintas manifestacións relacionadas co espertar das flores e froitos, é dicir, coa chegada da primavera. Todas elas teñen un grande compoñente musical como se reflicte nas numerosas cantigas atopadas. Dende mediados de abril ata mediados de maio considéranse o tempo do ciclo do maio e que pode comezar un pouco antes rematar uns días despois.

Tradicionalmente nas nosas aldeas facíanse manifestacións agrarias que teñen a finalidade de pedir boas colleitas e de afastar calquera perigo. Das que se celebran no mes de abril hai que subliñar a denominada como **Alumear o pan** por ser a que chegou ata os nosos días e se remonta atrás no tempo centos ou miles de anos.

Son prácticas pagáns que teñen unha orixe incerta aínda que hai voces que a sitúa en ritos precristiáns.

A documentación escrita máis antiga é de finais do século XIX e aparece nun artigo da revista La Ilustración Gallega y Asturiana asinado polo autor Alfredo Vicenti. Nel fala unha cerimonia nocturna que se facía o 30 de abril na zona de Iria Flavia. Describe como dende os catro puntos cardinais van baixando luces que se xuntan no val que son fachos de palla acesos que levan nas mans as xentes da contorna. Afirmo que primeiro dan voltas arredor das terras propias e despois van ás terras alleas para afastar os bichos das colleitas ao tempo que repiten uns retrousos durante toda a xornada nocturna logrando un ambiente infernal e marabilloso.

Os fachos preparados para o Lumepán · *Arquivo Ana Ferreiro*

Outros autores posteriormente fixeron comentarios semellantes situando a celebración en zonas próximas, é o caso de Manuel Murguía que describe a tradición nos montes de Pontecesures e Padrón e outra preto de Noia.

Todos estes autores sitúan esta tradición en lugares que están relativamente preto e en todos eles teñen un modo semellante de celebración, uns cánticos con moitas similitudes e con datas que oscilan entre o 29 de abril e o 30. Xa a mediados do século XX foi esmorecendo esta festividade debido a que se deixou de plantar o cereal (normalmente o centeo) que era co que alumeaban e porque diminuíu o número de persoas que cultivaban as terras.

A finais do século XX e principios do XXI en varios concellos desa zona devandita houbo tentativas de recuperar a tradición a dende algunhas asociacións e durante varios anos volveuse celebrar porque quedaban aínda moitas persoas que lembraban o modo de realizalo. Na actualidade vai esmorecendo e xa soamente queda na memoria das persoas que teñen máis de setenta anos.

Preparándose para o Lumepán en Buxán (Rois) · *Arquivo Ana Ferreiro*

No concello de Outes organizan dende 1999 a festa do **Pampallín** que tiña intención de imitar a festa de *Alumear o pan*, pero non logrou aproximarse á súa esencia a pesar de que existen persoas que aínda o lembran.

A principios do século XXI a parroquia de Buxán, no concello de Rois celebrou a festa do **Lumepán** dun xeito semellante ao que narraron os ancestros. Durante varios anos houbo un intenso traballo de recuperación e celebraron cada 30 de abril unha larada principal e achegáronse na noite aos campos de labor para alumear o pan. Na actualidade xa soamente conserva o tradicional costume unha familia a nivel particular.

Alumeando ao pan en Buxán, concello de Rois · *Arquivo Ana Ferreiro*

Canción *Alumea o pan*

ALUMEA O PAN

Alumádelle o noso pan
cada febra o seu toldán.¹

Alumádelle o noso centeo
cada febra o seu saco cheo.

Alumádelle o noso liño
Cada febra o seu serriño.

Alumea o pan!

Partitura

ALUMEA O PAN

A lu ma de lle o no so pan ca da fe brao seu tol

dán A lu ma de lle o no socen te o ca da fe brao seu sa co

che o A lu me ao pan A lu me ao

Pan.

¹ Estes textos utilizan un vocabulario da época que non sempre aparece nos dicionarios: *A febra* é o filamento dos tecidos vexetais; *Toldán* é unha medida equivalente a medio ferrado; e *serriño* é o fío que sae do liño.

A peza que se presenta co título de **Alumear o pan** está baseada en dúas cantigas populares con características semellantes, as dúas son froito da tradición oral do noso país e fan referencia ao costume de alumear o pan. Foron recollidas por Dorothé Schubarth unha e Casto Sampedro a outra.

A primeira partitura responde á mestura de ambas as dúas melodías populares como se dunha soa peza se tratase.

A segunda é un canon que se interpreta instrumental e vocalmente. É creación do grupo Saraibas e está baseada nunha das melodías populares. O obxectivo é dar esa sensación de reiteración que se produce ao alumear o pan con voces cantando a mesma melodía, pero comezando en tempos diferentes.

ALUMEA O PAN (CANON)

VOZ 1

A lu madelleo noso pan ca da fe brao seu tol dán ca da fe braoseutol dán A lu

VOZ 2

A lu madelleo noso pan ca da febraoseu tol

VOZ 3

A lu

8

VOZ 1

madelleo noso pan no so pan no so pan. A lu madelleo noso pan ca da

VOZ 2

dán ca da fe braoseutol dán A lu madelleo noso pan no so pan no so pan

VOZ 3

madelleo no so pan ca da fe braoseu tol dán ca da fe braoseutol dán A lu madelleono so

15

VOZ 1

fe braoseutol dán ca da fe braoseutol dán A lu madelleonoso pan no so pan no so pan

VOZ 2

A lu madelleo noso pan ca da fe braoseu tol dán ca da fe braoseutol dán A lu madelleono so

VOZ 3

pan no so pan no so pan A lu madelleo noso pan ca da fe braoseutol dán ca da

Preténdese unha actividade vocal que consiste en facer un canon con todo o alumnado. A complexidade da proposta fai que se fagan previamente outras exercicios para dominar a melodía e lograr o obxectivo.

- 1.- Escóitase atentamente a peza interpretada polo grupo Saraibas fixándose na última parte na que hai o canon.
- 2.- Cántase con todo o alumnado a **voz 1**, observando que hai tres frases melódicas diferentes. Repítese varias veces ata memorizar todo.
- 3.- Fanse dous grupos A e B. O grupo A comeza cantando e repíteo as veces que se precisen. O grupo canta a **voz 2** no momento correspondente.
- 4.- Unha vez que se domine con dous grupos, fanse tres grupos e repártense as tres liñas melódicas (voz 1, voz 2 e voz 3).
- 5.- Recoméndase, tamén, ir marcando os pulsos da canción polo espazo, facer os tres grupos e realizar o canon camiñando pola aula.

Esta actividade é un xogo popular que pode realizar ata o alumnado de educación infantil como se pode observar nas fotografías. Como todos estes xogos, non hai idade definida para deixar de facelo, polo que en calquera curso de primaria vai ser ben recibido.

- 1.- Fanse as rifas para escoller a dúas crianzas que serán as encargadas de facer un túnel coas súas mans.
- 2.- As dúas crianzas teñen que poñerse de acordo para escoller dous produtos (neste caso suxerimos pan de trigo e pan de centeo). Unha será o pan de trigo e a outra o pan de centeo, pero o resto do grupo non pode saber nada, é un segredo.
- 3.- As dúas crianzas cóllense polas mans e fan un túnel.
- 4.- O alumnado restante fai unha fileira e van pasando por debaixo do túnel mentres cantan a canción (que pode acortarse para que non sexa moi longa).

Alumnado de E. Infantil · **CEIP Esteiro ano 1999**

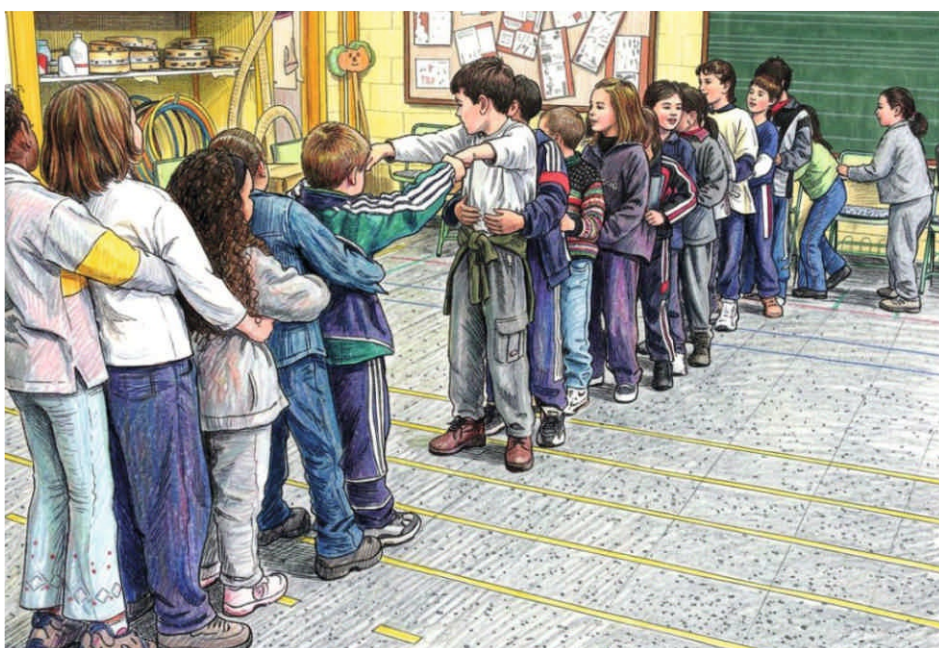
- 5.- Cando ao cantar se di a palabra acordada (suxerimos **toldán** ou **cheo** que é o final de cada estrofa), as dúas crianzas do túnel collen ao neno ou nena que está pasando e preguntanlle ao oído se escollen pan de trigo ou pan de centeo. En función do que escollan irán para detrás da crianza correspondente.

Alumnado de E. Infantil · **CEIP Esteiro ano 1999**

6.- Continúan xogando e pouco a pouco vanse formando dous grupos cada un detrás de sendas crianzas.

7.- Cando xa está colocado todo o colectivo, téñense que agarrar polas cinturas coas súas mans. As crianzas do túnel seguen collidas das mans. No momento en que se dea a orde, cada grupo tira cara atrás. Ata caérense ao chan.

Alumnado de E. Infantil · **CEIP Esteiro ano 1999**

Propónse unha segunda brincadeira que xa se iniciara en unidades anteriores. Trátase do xogo da goma. Nesta ocasión hai unha pequena diferenza respecto á anterior.

Se na iniciación propoñiamos colocar a goma nos nocellos, despois hai que seguir subindo e para iso hai unha clasificación.

Cando se coloca nos nocellos dise que son primeiras; un pouco máis arriba entre o pé e o xeonllo son segundas; no xeonllo son terceiras; debaixo das nádegas son cuartas; na cintura son quintas; e debaixo das axilas son sextas.

A dificultade é seguir o ritmo da canción ao tempo que se salta, pero nese caso a melodía pódese interpretar *ad libitum*.

Alumnado de 5º · **CEIP Esteiro**

9.- OS MAIOS

O coñecemento dos ciclos da vida en xeral e do mundo vexetal en particular, foi moi importante para os seres humanos dende sempre. A sabedoría de cada tempo do ano cos seus froitos era fundamental para acadar o alimento así como o recoñecemento dos perigos que podían traer a miseria. A natureza era quen lles proporcionaba abundancia se a coidaban ou podía traerlles escaseza se había algunha catástrofe.

O período da primavera foi considerado de esperanza pois é o momento do ano no que se aprecia se medran ben os vexetais tan necesarios. En todas as culturas hai conmemoracións relacionadas con esta estación.

Dende tempos remotos en Galicia houbo celebración moi variadas que en conxunto se denominan **ciclo do Maio**. A orixe de cada unha delas non se pode afirmar con rotundidade pois nin sequera as persoas máis estudosas do tema póñense de acordo. As crenzas máis salientables son as que pensan que teñen relación co mundo castrexo, coas divindades gregas (Demeter ou Cloris), coas deusas romanas (Maia ou Flora) ou coa cultura sueva (esta teoría é minoritaria). En calquera caso pódese asegurar que ten unha orixe pagá a pesar de que se intentou cristianizar.

Desfile con maíos. Canido (Ferrol) en 1995 · **Arquivo Pedro Fernández**

Árbore de maio na vila de Laza no ano 2023 • **Arquivo da autora**

A riqueza dos rituais deste ciclo foi diminuindo, pero non está perdida e aínda se conserva no noso país celebracións dignas de mención. Ademais do xa comentado Alumear o pan, hai outros costumes ancestrais, festas e cerimoniais relacionadas coa eclosión primaveral.

Hai unha práctica chamada "Árbore do maio" que en Galicia soamente se conserva en Laza, pero que se mantén noutros lugares da Península Ibérica e de Europa. Cada 30 de abril na praza principal da vila chantan o toro dunha árbore que durante a noite cortaron os mozos.

Existen moitas formas de **maios**. Ao longo da historia foron aparecendo e evolucionando nas diferentes cidades e vilas ata chegar ao que se pode observar hoxe.

Os **maios humanos** ou **viventes** son persoas cubertas de pólas e flores (xeralmente son nenos ou nenas)

Descrición dun maio vivente • **Debuxo de Mercedes Fernández**

O **maio figurado** é unha evolución dos viventes. Xa non é unha persoa quen leva as flores senón que é unha estrutura con forma cónica ou piramidal que está toda cuberta de follas e flores. Algúns pódense levar dun lado a outro e normalmente son nenas e nenos quen as transporta. Estes maios foron collendo novas formas moi variadas e creativas e se lles denomina **maios artísticos**.

Paseando un Maio figurado en Canido no ano 2013 · **Arquivo Margarita Cumbrao**

Maio artístico titulado Cantareira. Canido (Ferrol) 2005 · **Arquivo Charo Rocha**

Os **maios altar** son unhas estruturas (mesas ou cadeiras) que se cobren cun pano branco e por riba poñen flores e follas e, durante algunha época, poñían algunha imaxe relixiosa.

Maio altar en Canido (Ferrol) ano 1996 · *Arquivo da autora*

Os arcos enfeitado con flores que levan as nenas chámanse **maias**. Cando nestes arcos poñen pendurando estampas relixiosas son as **maias cristiáns**.

Tradicionalmente as verdadeiras protagonistas eran as crianzas e as flores. As flores para se converter en froitos e as crianzas para seren no futuro persoas adultas.

Estas nenas e nenos nas súas celebracións acostumaban interpretar unhas cantigas que tiñan textos relacionados coa chegada da primavera e ás veces facían representacións. Normalmente acompañaban os seus maios e maias cun recipiente no que pedían un aguinaldo que antigamente chamábanlle **maiolas** e consistían e castañas secas ou pilongas, pero xa na última centuria o que se pedían eran cartos.

Prato con castañas pilongas sobre o fincho e flores · *Arquivo da autora*

Canción *O maio*

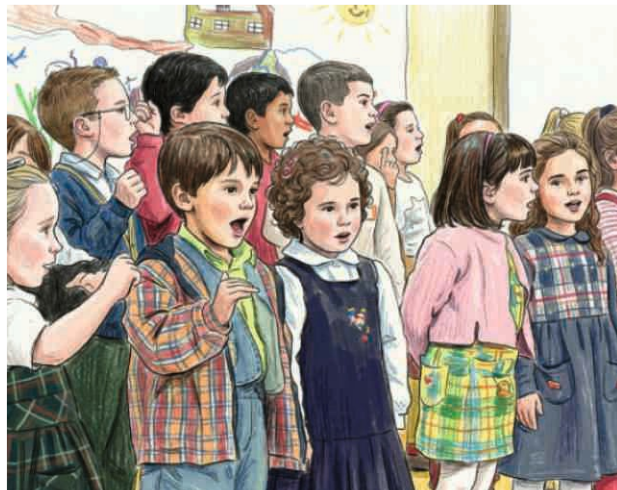
O MAIO

Seguindo o costume
do ano pasado
aquí vimos todos
a cantar o maio.

Víchedes o maio
Víchedelo ben,
pois el súa cousiña
tamén vola ten.

Cantarán o maio
E moi ben cantado.
Cantarano ben
Pró ano que ven.

O maio, o maio!

Alumnado de Ed. Infantil · **CEIP Esteiro (1999)**

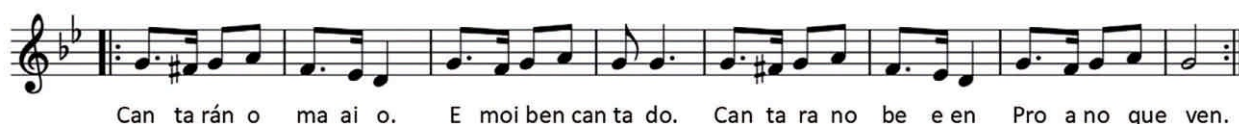
MAIO 1

MAIO 2

MAIO 3

Esta peza case se pode considerar un popurrí pois está elaborada partindo de catro anacos diferentes e mesturados de forma que soase como un conxunto equilibrado.

A primeira parte interpretada polo grupo Saraibas é so instrumental e foi transcrita por Ramón de Arana (Museo de Pontevedra). Nas parte cantadas son realmente tres maios diferentes con textos e melodías moi variados que foron recollidas do Cancionairo de Sampedro y Folgar. Os textos están ordenados como se fosen cronolóxicos. Primeiro o que fala do ano pasado, despois o que pregunta polo maio actual e finalmente o que menciona o ano que ven.

MAIO (4 voces)

Na versión do grupo Saraibas faise un retrouso no que soamente se di "O maio, o maio" pero vanse introducindo ata catro voces. Proponse unha actividade na que o alumnado sexa quen de facer esas voces. Para iso suxírese seguir os seguintes pasos:

- 1.- Escóitase a peza interpretada polo grupo Saraibas e sinálase en que momento se incorpora unha nova voz.
- 2.- Practícanse as catro voces en gran grupo repetindo varias veces cada unha delas.
- 3.- Fanse catro grupos e repártense as diferentes voces que terán que repetir varias veces cada unha.
- 4.- Interpretase a partitura. Comeza cantando o grupo 1 coa súa voz e a repiten catro veces; na segunda vez incorpórase cantando o grupo 2 coa súa voz; na terceira vez entra o grupo 3 coa súa voz: e finalmente cántase a voz catro.

MAIO (retrouso)

VOZ-1

VOZ-2

VOZ-3

VOZ-4

Esta é unha peza longa que se pode axeitar moi ben para unha danza que imos chamar da *solidariedade* porque consiste en ir uníndose cada unha das crianzas e rematando todas collidas das mans.

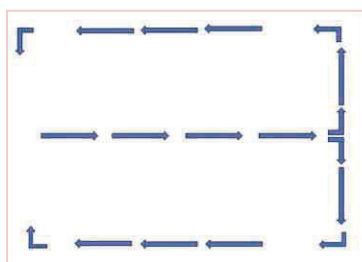
O movemento dos pés é moi sinxelo posto que soamente hai que ir marcando os pulsos.

Para realizar a coreografía propónse o seguinte:

1º- Todo o grupo colócase en fileira coas crianzas unha detrás das outras. Ao principio camiñan individualmente marcando o pulso.

2º- Ao chegar a un punto sinalado os números 1, 3, 5... (impares) van cara a dereita e os 2, 4, 6 (pares) van cara a esquerda (ou viceversa)

3º- O itinerario a seguir sempre é o mesmo: comézase polo centro e vaise aos lados e fórmase un rectángulo ata chegar de novo ao centro.

Itinerario da coreografía

Alumnado de 5º • **CEIP Esteiro (Ferrol)**

- 4º- Ao chegar de novo ao punto inicial xúntanse as crianzas das dúas bandas, cóllense da man e forman parellas que camiñan seguindo o mesmo itinerario.
- 5º- Cando chegan ao punto sinalado as parellas número 1, 3,5 (impares) van cara a dereita e os pares á esquerda.
- 6º- Volven ao punto inicial e xúntanse as parellas da dereita coas da esquerda colléndose polas mans e camiñando pola parte central.
- 7º- O grupo de catro ao chegar ao punto sinalado van a dereita e esquerda igual que anteriormente.
- 8º- O grupo de catro de ambos lados xúntase no punto inicial, cóllense das mans e camiñan seguindo o mesmo itinerario. E así sucesivamente.

Alumnado de 5º · CEIP Esteiro (Ferrol) 2025

Os xogos populares sempre son interesantes para desenvolver capacidades. O salto da corda que xa propuxemos noutras unidades ten moitas posibilidades e moi variadas formas. Non só é importante o salto con ritmo senón mover a man acompasadamente para mover a corda. Con esta peza o que se propón é un tipo de xogo no que se van incorporando as crianzas.

- 1.- Comeza saltando un neno ou nena mentres se canta a canción. O grupo fai unha fileira.
- 2.- Despois de varios saltos (os que se acorde) incorpórase a seguinte crianza da fileira e salta a carón da primeira.

Alumnado de 6º A • **CEIP Esteiro (Ferrol) 2025**

- 3.- Pouco a pouco van incorporándose as crianzas da fileira. Convén que as que van saltando se vaian xuntando para deixar sitio ás demais.
- 4.- Todas as crianzas cantan, as que choutan, as que dan á corda e as que agardan porque é importante seguir o ritmo. É unha actividade con dificultade, pero aínda se pode complicar máis. Un xeito de engadir máis complexidade é que as crianzas que choutan teñan que dar voltas sobre si mesmas.

Alumnado de 6º A · CEIP Esteiro (Ferrol) 2025

10.- SEITURA

O centeo cultivábase en toda Galicia porque era a materia prima principal para a elaboración do pan e, ademais, porque é un cereal que se dá moi ben en calquera lugar. Cando unha terra estéril se quería traballar, comezábase sempre por este cultivo. Estivo tan espallado o consumo do centeo que é moi común que se nomee como “pan”.

No mes de xullo ségase o centeo e esta actividade recibe o nome de **seitura**. Nalgúns lugares da provincia de Lugo coñécese o devandito mes polo mes da seitura, o que demostra a importancia que tivo no noso país.

A sega facíase con fouciños, collendo cunha man o cereal e cortando coa outra. O traballo era moi duro e precisaba moita especialización pois conforme se segaba xa se ían deixando os feixes moi ben colocados, co canoto a un lado e a espiga para o outro. Ao rematar a sega había que atar o cereal e facer os **mollos** procurando que non quedasen os graos espallados no chan; o atado dos mollos era moi importante, facéndose con varias pallas do propio centeo e facíase un nó que apertase pero que fora doado de desatar no momento da malla; os mollos amontoábanse dun xeito ordenado en forma de círculo chamado medouco e alí deixábanse secar; días despois organizábase a carrega ou transporte do cereal que antigamente foi en carros de vacas e na actualidade é en tractores; unha vez na eira vaise colocando o cereal sobre unha grade con catro pés formando unha construción de forma cónica chamada **meda** que ás veces pode resultar de grande beleza; o cereal queda na meda o tempo preciso ata que chega o momento da **malla**.

Seitura realizada en Xinzo de Limia · *Arquivo de Suso Fariña*

A seitura realizábase comezando moi cedo para que a temperatura non fose alta para segar mellor e evitar que se debullase o gran. A recolleita do cereal tiña que facerse con calor para evitar a humidade da tarde.

Este traballo realizábano as persoas da familia, máis non faltaba a axuda da veciñanza que acotío colaboraban en todas as seituradas. Ás veces, cando os cultivos eran moi extensos, contratábase a homes e mulleres que traballaban formando grupos e sempre dirixidos por un maioral que dispoñía as persoas segundo a súa sabedoría ou habilidades.

Seitura en Oímbra • *Arquivo de Ana Villarino*

Facendo os mollos en Castro Caldelas

As súas xornadas eran moi longas, traballaban de sol a sol e só descansaban para comer o que o amo lles traía que, ás veces, tardaba en chegar e outras non lles fartaba como queda expresado na segunda e terceira estrofa da peza presentada. Ademais das comidas, tamén o amo lles proporcionaba un lugar onde pasar a noite que non sempre era agradable. Ao finalizar a seitura, o maioral cobraba e logo repartían entre quen traballaba.

Durante moito tempo saíron de Galicia numerosos homes e mulleres que ían a Castela e Extremadura para a seitura.

Na música popular aparecen moitísimas alusións ao grande traballo que realizaban para lograr un mísero salario.

Canción *A seitura*

A SEITURA

Hei de ir a túa seitura,
hei de ir a túa segada.
Hei de ir a túa seitura,
que a miña vai acabada.

Son horas de merendiña,
son horas de merendar.
Son horas de merendiña
e aínda non veu o xantar.

Segai meniñas, segai
por esas palliñas raras,
nin comedes, nin bebedes,
nin gañades a sombrada.

Ruxe o ferro, ruxe o ferro,
Ruxe o ferro e eu corro ao norte,
O diñeiro do meu amo,
Non se gaña nesta sorte.

A SEITURA

Hei dir a a a a tua sei tu ra a a a

6 a Hei dir a tu a se ga da. Hei dir a a a

11 a tua sei tu ra a a a a quea mi ña va a ai

16 a ca ba da a a a a a sei tu u ra.

As estrofas seleccionadas son representativas dos labores realizados polas persoas que ían segar. Na primeira indica a realidade das aldeas en que facían a súa seitura sempre con axuda da veciñanza. Nas tres seguintes refírense ao labor como profesionais de persoas de todas as idades, sendo unha específica para as meniñas que tamén traballaban. Queda reflectida a súa problemática: moitas horas traballando sen descanso, sen sombra, con escasa comida e pouca bebida para gañar un salario moi por debaixo do que merecían.

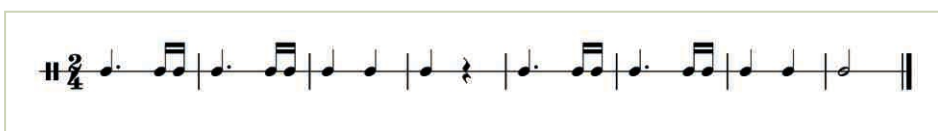
Todas as estrofas están recollidas no Cancioneiro Popular Galego de Dorothé Schubarth. Na interpretación do grupo Saraibas introdúcense unhas melodías da súa creación dando sensación de laios tal como os textos parecen pedir.

A partitura preséntase a modo orientativo, non corresponde exactamente con ningunha das interpretacións xa que estes cantos de seitura son moi libres e cada solista canta ao seu xeito.

Esta canción de seitura que presenta o grupo Saraibas ten catro estrofas interpretadas por solistas con estilo persoal e con ritmos libres, como tradicionalmente eran este tipo de cantos. Non obstante, nos pequenos retrousos que soan a laio ou murmurio, a medida é común para todas as voces. A proposta de actividades é comezar por esta parte e marcar o ritmo do retrouso con calquera instrumento de percusión, mesmo co corporal.

- 1.- Ponse o esquema que hai a continuación e márcase con palmas ou con calquera instrumento de percusión.

- 2.- Individualmente ou por grupos terán que facer unha frase que poida levar este mesmo esquema rítmico (os catro primeiros compases).
- 3.- Repítese a actividade, pero neste caso soamente poderán facer a frase con dúas palabras (poden estender unha sílaba da palabra abranguendo varias notas). En vez de que sexan frases pódese facer cos nomes do alumnado da clase.
- 4.- Escóitase a canción interpretada por Saraibas. O alumnado ten que identificar o momento en que as voces cantan un texto que leva ese esquema rítmico. É dicir localizarán o retrouso.

VOZ 1

VOZ 2

V1

V2

Mm m m m a sei tu u ra

Mm m m m a sei tu u ra

Mm m m m a sei tu u ra

Mm m m m a sei tu u ra

A partitura que se presenta é do retrouso, agora xa co texto da canción e coas dúas voces que se escoitan na interpretación do grupo Saraibas.

As actividades que se presentan relacionadas co canto son as seguintes:

- 1.- Interpretar a voz 1 en gran grupo.
- 2.- O mesmo grupo interpreta posteriormente a voz 2.
- 3.- Fanse dous grupos e cada un fai unha voz. Primeiramente por separado e despois ao unísono.
- 4.- As frases que se crearon na actividade rítmica teñen que axeitalas, agora á melodía e cantalas a unha voz ou a varias.

Esta parte ten relación co retrouso, pero as estrofas desta peza son máis libres e con elas propoñemos, tamén actividades para a aula.

- 5.- Fanse grupos de tres, catro ou cinco crianzas; buscan o tema dunha actividade que elas teñan que realizar e lles resulte difícil ou fea; inventan dous, tres ou catro versos que poidan encaixar nas melodías da peza A Seitura.
- 6.- Cada grupo canta a súa estrofa ao resto do alumnado. Como a interpretación debe se libre poderían ir cantándoa verso a verso individualmente de forma que todas as crianzas fixeran algunha interpretación.

A modo de xogo, imitando o coñecido como "Pita cega", pódese facer unha actividade de aula que consiste en:

- 1.- Rífase para saber a quen lle toca ser a "Pita cega" e colócaselle un pano arredor dos ollos. O resto fai un círculo e vaixe movendo.
- 2.- As crianzas van cantando individualmente os versos inventados ou os orixinais da peza e a do centro ten que localiza quen canta e dicir o seu nome.

Alumnado · **CEIP Esteiro** ano 1999

Estas doce cantigas presentadas para ser interpretadas, ao longo dos dez meses de convivencia, nos centros educativos, son unha pequena mostra da nosa riqueza musical recollida nos numerosos cancioneros populares. Escollemos estes temas para estimular a súa interpretación coincidindo coas festividades propias do ciclo do ano que dende hai séculos véñense celebrando en Galicia. Non obstante hai centos de estrofas, melodías e retirosos que se poden recuperar dos libros e introducir nos currículos docentes.

As actividades propostas son suxestións que poden axudar para lograr obxectivos das diferentes áreas educativas, especialmente de Lingua Galega, Música e Danza, Ciencias Sociais ou Educación física e que favorecen as competencias do alumnado relacionadas coa comunicación lingüística, a cidadá e a de expresión cultural. Pero convidamos a que se engadan moitas outras que, sen dúbida, coñecen as mestras e mestres.

Agradecemos a colaboración que recibimos do CEIP Esteiro onde realizamos as actividades lúdicas e fotografamos ao alumnado para poder mostrar os seus movementos. Por motivos alleos a nós houbo que transformar as imaxes reais en debuxos, pero desexamos que todas as nenas e nenos se sintan a gusto coa súas representacións.

O grupo Folk Saraibas seguimos crendo nunha afirmación que faciamos nas convocatorias do certame Cantareliña: **Mentres canten os nenos e nenas, Galicia será inmortal.**

BIBLIOGRAFÍA

BAL Y GAY, Jesús e MARTÍNEZ TORNER, Eduardo. (2007) *Cancionero Gallego* Editorial Fundación Pedro Barrié de la Maza.

CALLE, José Luis. (1993) *Aires da Terra la poesía musical de Galicia*. Edita José Luis Calle García. Pontevedra.

FERNÁNDEZ CASTRO, Xosé Luis, *Cantigas galegas*. Edicións Xerais de Galicia. Vigo

FILGUEIRA VALVERDE, X. (1927). *A festa dos maios*, A Coruña.

FRAGUAS FRAGUAS, Antonio.(1974) "Folión" en *Gran Enciclopedia Gallega*, Tomo XIII, Silveiro Cañada Editor, Gijón.

FRAGUAS FRAGUAS, Antonio.(1996) *A festa popular en Galicia*. Edicións do Castro. A Coruña.

GONZÁLEZ PÉREZ, Clodio.(1989)*A festa dos maios*, Ir Indo, Vigo.

GONZÁLEZ PÉREZ, Clodio. (1974) "Os maios" en *Gran Enciclopedia Gallega*, Tomo XX, Silveiro Cañada Editor, Gijón.

GONZÁLEZ PÉREZ, Clodio. (1991). *As festas cíclicas do ano*, Santiago de Compostela, edición do Museo do Pobo Galego. Santiago de Compostela.

LISÓN TOLOSANA, C. (1979). *Antropología cultural de Galicia*, Madrid, Akal.

LOUREIRO FERNÁNDEZ, Ánxela.(2021). *Maios en Canido e Canido en maio*. Deputación da Coruña.

MARIÑO FERRO, X.R. (2000) *Antropoloxía de Galicia*.Vigo, Edicións Xerais. Vigo.

MARIÑO FERRO, X. Ramón. Nadal, *Enciclopedia Galega*. Silveiro Cañada Editor, Gijón.

RICO VERA, Manuel. (1996). *Vente vindo, ven cantando. Cancioneiro Escolar Galego*. Edicións Fontel S.L, A Coruña.

RICO VERA, Manuel, *Cancioneiro Popular das Terras do Tamarela*

SAMPEDRO Y FOLGAR, Casto (1982) *Cancioneiro musical de Galicia*. Fundación Pedro Barrie de la Maza. A Coruña.

SCHUBARTH, Dórothe, *Cancioneiro galego de tradición oral*

SCHUBARTH, Dórothe e Santamaría, Antón. *Cancioneiro Popular Galego*

VICENTI, ALFREDO. (1879). "La última noche de abril", en *La Ilustración Gallega y Asturiana* Tomo 1º. Madrid

Presentamos unha reedición ampliada e modificada do libro titulado *Cancións para o ano* publicado no ano 1995 por Edicións Xerais. Está dirixido ao profesorado de Educación Primaria co obxectivo principal de que leven ás aulas a tradición musical galega utilizando o canto, baile, escoita activa, percusión, xogos populares e demais recursos que combinen o goce e a aprendizaxe. Non pretende ser unha guía didáctica, pero aporta actividades variadas para seren utilizadas nas aulas tendo como base 12 cancións interpretadas polo **grupo folk Saraibas** que se obteñen a través dun código QR en cada unidade.

As cancións foron recollidas dos cancioneros populares galegos e seleccionadas en función da súa utilidade ao longo do ano posto que a pretensión é que se interpreten polo menos unha vez ao mes. Comeza en setembro cunha canción infantil sobre as amoras da silveira e continúa coas relacionadas con fiadas, magostos, nadal, aguinaldos, reis, entroido, a gaita, os maíos ou a seitura.

En cada unidade hai varios apartados: **textos explicativos** sobre as diferentes épocas do ano e a súa importancia, o **texto das cancións**, as súas **partituras** en distintas tonalidades, con aportación para voces e percusión e propostas de **actividades didácticas** con **fotografías** que ilustran o seu desenvolvemento nas aulas.

O grupo folk Saraibas formouse no ano 1978. Ao longo de máis de 25 actuou en escenarios de toda Galicia así como nalgúns lugares de Francia, Alemaña ou Hispano América. Publicou seis discos "Unha Terra, un pobo, unha fala", "Xa non podemos calar", "Careca", "Camiño Longo" "Cancións para o ano" e "Cantamos para poder voar". Este grupo foi o promotor do certame musical Cantareliña celebrado entre 1983 e 1991 e editando oito discos nos que se conservan 80 cancións infantís en lingua galega.

Ánxela Loureiro, autora deste libro, é mestra e escritora. Ten numerosos libros de literatura infantil e xuvenil así como traballos de investigación relacionados coa recuperación da memoria histórica. Participou co seu alumnado en Cantareliña nos anos 1984, 1985 e 1986 e formou parte do grupo Saraibas entre os anos 1990 e 1998.

**Deputación
DA CORUÑA**